

TÜRKMENİSTAN'DAN DERLENMİŞ DEDE KORKUT BOYLARI

İsa ÖZKAN

Oğuz Kağan ile, Oğuz alpları ve boyları etrafında teşekkül eden destanlar, yüzlerce yıl Türk yazılı ve sözlü destancılık geleneğinde yaşama şansına sahip olmuştur. Zaman içinde birbirini besleyen bu iki kaynaktan biri olan yazılı gelenek, destanın sözlü gelenekteki kolları ile, muhtelif tarih ve devirlerdeki yeni şahıs, yer ve olaylarla zenginleşmesini bütünüyle tespit edip günümüze ulaştıramamıştır. Mitolojik anlatımlar devrine ait bir çekirdekten çıktığını kabul ettiğimiz tarih öncesine kadar uzanan bu eski Türk destanın ne yazık ki yazılı gelenekteki metinlerinin tespiti miladî XIV. yüz yıla dayanmaktadır.¹ Ancak sözü geçen yüz yıla

---

¹ Oğuz destanları hakkındaki ilk kaynak, İlhanlı veziri Reşidüddin Tabib'in *Camii't-tevarih* adlı eserindeki *Tarih-i Oğuz u Türkân u hikâyet-i cihangir-i o* başlığını taşıyan ve Türklerin tarihi olarak yazdığı Farsça oğuznamedir (Togan, Zeki Velidî, *Oğuz Destanı*, İstanbul, 1970) . Ayrıca İslam muhiti dışında tespit edilen Uygur harfli Oğuz Kağan adlı eser de destanın eski metinlerinden biridir (Bang, W.-Rahmeti G.R., *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul 1936, 70 s.) . Oğuz destanının 8. yüz yılda kitap halinde bulunduğunu kaydeden ilk eser ise, Selçuklu hanedanından Mısırlı tarihçi Ebu Bekr bin Abdullah bin Aybek ed- Devadârî'nin Melik Nasır Muhammed b. Kalavun adına 1310 yılında yazdığı *Dürerü't-Tîcan ve Tevârih-i Gurerü'l-Ezman* adlı kitaptır (Köprülü Mehmed Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, İstanbul 1918, s.279; yeni bir yorum ve okuyuş için bkz. Ercilasun, Ahmet Bican, "Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Düşünceler" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1986, Ankara 1988, s.13) . Ancak, oğuznameden parçalar ihtiva eden veya bahseden diğer kaynaklar sırasıyla Yazıcıoğlu Ali'nin XV. yüz yılın başında yazdığı *Tarih-i Al-i Selçuk* adlı eserinin başında bulunan 65 satırlık Oğuzname (Topkapı sarayı Revan Köşkü Kütüphanesinde 1390 numarada kayıtlı yazma ve deşifreleri için bkz: Nafiz, Rıdvan, "Oğuz Destanından Bir Parça" *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, 1934, II, s. 243-249; Gökyay, Orhan Şaik, *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul 1973, s. DLXXVII-DLXXX); XV. yüzyıl başında yazılan *Hazihi'r-Risaleti min Kelimati Oğuzname el meşhur bi Atalar Sözi* başlıklı yazma (Pertsch kataloğu No, 34-1; Gökyay, O.Ş., *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul 1973, s. CXXIX-CXXXII; aynı yazmanın Leningrad Devlet Üniversitesi Şark yazmaları inv. 121/58 numarada kayıtlı bulunan nüshası için bkz. Samet Alizade, *Oğuzname*, Bakı 1987, 223 s.) ; Tebrizli Hasan b. Mahmud Bayatî'nin *Câm-i Cemâyin* (Câm-i Cem-âyin, Ali Emirî neşri, İstanbul 1331 s. 32-34) ; Bayburtlu Osman'ın

ait kaynaklardan Oğuz destanlarının miladî sekizinci yüzyılda kitap halinde mevcut olduğunu, hatta daha sonraki yüz yıllarda, “oğuznamencilik” adıyla isimlendirilebileceğimiz bir yazılı geleneğin kısmen teşekkül ettiğini söylemek, Türkoloji araştırmalarının ışığı altında bugün mümkün görünmektedir.²

Oğuznamelerin, Dede Korkut ve onun etrafında teşekkül eden daireleri Türk ülkelerinin bir çok yerinde, sözlü gelenekte günümüze kadar yaşaya gelmiştir. Ancak, söz konusu *boylar*, yaşadığı Türk coğrafyalarının birçoğunda kahramanlık destanı özelliğini kaybederek hikâye, masal veya efsane haline dönüşmüştür veya dönüşme temayülündedir. Destanlar sözlü gelenekte bir başka anlatım türü haline gelirken, hikâyenin ana çatısı başlangıçta kısmen korunsa bile; zamanla çekirdek vak’ada bile kaymalar veya zayıflamalar olduğu görülür. Yazılı gelenek, istikrarlı bir süreklilik göstermese veya belli bir dönemde tamamiyle ortadan kalkmış olsa bile, destancılık geleneğinin câri olduğu veya oğuznamelerin kopya edilecek kadar değerli bulunduğu devirlerde müstensih ve musanniflerin tasarruf ve yanlışlarına rağmen, tespit edilen nüshalar, destanın sözlü gelenekteki aşınmış ve değişmiş halinden daha sağlam bir şekilde muhafazasına imkan hazırlar. Bu durum orijinal ve mütekamil şekil için söz konusudur. Bazı zamanlarda, sözlü gelenekten tespit edilen bir anlatmanın ilk şeklinden çok daha işlenmiş şekline zaman içinde ulaşıldığı ve anlatmanın sözlü gelenekte bir anlamda zenginleştiği örneklere de rastlanılabilir. Bu iki geleneğin hikayelerin saklanmasıdaki rolü Korkut Ata kitabındaki bazı problemlerin çözümüne yardımcı olabilmektedir. Bugün Korkut Ata Kitabı üzerindeki motif ve leksikoloji araştırmalarında hem yazılı, hem de sözlü gelenekten yararlanmalı ve bu iki gelenek birbirinin tamamlayıcısı gibi düşünülmelidir.

Tevârîh-i Cedîd-i Mir’at- i Cihan adlı eserinin “Bayundur Han” bölümünde *Bahrü’l Ensab* adlı bir kitaptan aldığı oğuzname parçası (bkz. Gökyay, Orhan Şaik, *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul 1973, s. CXLVIII) ; Ebulgazi Bâhadır Han’ın 1659-1660 yıllarında Hazar ötesi Türkmenleri arasından tespit ettiği *Şecere-i Terakime* adlı eseri (Kononov, A.N., *Rodoslovnaya Türkmen*, Moskva-Leningrad 1958, 194+94 s.; ‘*Şecere-i Terakime*’ Türklerin Soy Kütüğü [hazırlayan: Muharrem Ergin] Tercüman 1001 Temel Eser yayını İstanbul ? 94+94 s.) . Son yıllarda Türkmen sahasında Oğuznameler konusunda bazı eserler dikkati çekmektedir. Mesela XVIII. asır Türkmen Şairi Andelip’in Oğuznamesi, XVI. asırda yaşadığı belirtilen Türkmen tarihçisi Salır Baba Kul Alioğlu’nun *Tarih-i Salır Baba* adlı eseri ve *Dânâ Ata*’nın Oğuzname’si bunlar arasındadır (Bekmiradov, A., *Andalip hem Oguznamaçılık Dâbi.*, Aşgabat 1987, 132 s.; Samoyloviç, A. N. “Odin İz Spiskov” *Rodoslovnogo Dreva Türkmenskogo Dokladı SSSR*. Leningrad 1927 No:2) . Bunların dışında Ali Şir Nevaî’nin *Nasayimü’l Mahabbe* adlı eseri, Bitlisli Şeref Han’ın 1597’de bitirdiği *Şerefname*, *Edirneli Ruhî* ve *Müneccimbaşı Tarihleri*, *Hacıbektaş-ı Veli Vilayetnamesi*, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* ile Kul Ata’nın *Leyla ile Mecnun* mesnevisinde Korkut Ata ve oğuznameler hususunda perakende bilgiler mevcuttur.

² Eliyarov, Süleyman, “Kitab-ı Dedem Korkut Kitap Olmuş mu?” *Türk Kültürü Araştırmaları*, Prof. Dr. Muharrem Ergin’e Armağan. Yıl:XXVIII/1-2, 1990, Ankara 1992, s. 81-101.

Bu makalemizde Türkmenistan'da sahadan derlenerek 1990 yılında Aşgabat'ta yayınlanan *Gorgut Ata, Gadımı Türkmen Eposı* adlı kitapta yer alan on ayrı Dede Korkut boyu metnini, Türkmen Türkçesi'ndeki şekli ve Türkiye Türkçesine aktarımlarıyla birlikte yayınlamak ve ayrı ayrı üzerinde durmak istiyoruz. Söz konusu metinlerden: *Iza Berilyen Nesilsiz, Makav, Yekegöz, Törelî Beg, Bamsım Birek, Salır, İgdir, Gorkut'ın Gabrı Gazılığ* başlıklarını taşıyan sekizi Ata Rahmanov tarafından; *Tekemuhammet, Salır Gazan ve İtemcek Hekayası* başlıklı olan diğer ikisi ise, Nurmırat Esen Miradov tarafından derlenmiştir. Bu metinler bilahere *Gorgut Ata, Gadımı Türkmen Eposı* adlı Prof. Dr. Mäti Köseyev'in hazırladığı kitapta yer alması için kendisine verilmiştir. Köseyev, esere yazdığı "Giriş", "Dresten nüshasındaki on iki boyun Türkmen Türkçesi'ne aktarımı" ve sahadan derlenen Miradov ve Rahmanov metinleriyle birlikte söz konusu kitabı 1950 yılında matbaaya verir. Ayrıca kitabın, 1951 yılında yapılacak Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 25. yılı kutlamalarına yetiştirilmesi de planlanmaktadır. Ne yazık ki, sözü geçen kitap, o zaman bütün Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi millî ruhu besleyen eserler arasında olabileceği düşünülerek matbaadan ilk provaları gelmesine rağmen, yayınlamasına izin verilmemiştir. Ancak eser, 1989 yılında Sovyetler Birliği'ndeki değişmelerden sonra "Türkmenistan Neşriyatı" kitapları arasında çıkarılabilmektedir. Böylece burada verilen söz konusu boylar, 1950 yılında veya daha önceden derlenmiş³ ve uzun süre saklanarak, 1990 yılında yayınlanabilmiştir.

"Daşhovuz Mugalımçılık İnstitü" öğretmenlerinden Ata Rahmonov'un sözü geçen metinlerden, "Iza Berilyen Nesilsiz", "Yekegöz", "Salır" boyları Daşhovuz bölgesinin Kalinin merkezinin Birleşik obasında yaşayan Çovdur (Çavuldur) ların meşhur başsısı altmış beş yaşındaki *Cumammırat Orazoğlu*'dan; "Makav", "Törelî Beg", "Bamsım Birek", "İgdir" boyları ise, yine Kalinin merkezinin Dışkı obasında mukim doksan dört yaşındaki *Gurbangılıç Çakanoğlu*'dan; "Gorkut'un Gabrı Gazılığ" boyu da aynı obada yaşayan şöhretli başsı yetmişiki yaşındaki *Orazmet Mätcuma*'dan derlediği belirtilmektedir.⁴

"Aşgabat Pedinstitü Türkmen Edebiyatı" Bölümü asistanlarından Nurmırat Esenmiradov'ın "Tekemuhammet" ile "Salır Gazan ve İtemcek" boylarını 1950 yılından önce, Merv Bölgesi, Vekilbazar yerleşim biriminin Mülkyusup obasında yaşayan seksen üç yaşındaki Teke uruğundan *Hoşala Baymuhammetoğlu*'dan kaydettiği ifade edilmektedir. Tekelerin Vekil sülalesinden olan Baymuhammetoğlu'nun halk arasındaki mahlası ise, *Hoşala Mergen*'dir.⁵

³ Köseyev, Mäti, *Gorkut Ata, Gadımı Türkmen Eposı*, Aşgabat 1990, s.5-6.

⁴ Köseyev, Mäti, *A.g.e.*, Aşgabat 1990, s. 186.

⁵ Köseyev, Mäti, *A.g.e.*, s. 188.

Anadolu sahasında Dede Korkut'un sözlü gelenekten sadece üç boyu tespit edilmiştir. Pek çok rivayeti mevcut olan bu boylar, *Bamsı Beyrek*, *Tepegöz* ve *Deli Dumrul*"dur.⁶ Destanî türün özelliklerini kaybetmiş masal veya halk hikayesi olarak yaşayan söz konusu üç boyun dışında şimdiye kadar Anadolu'da diğer dokuz boy ile ilgili rivayetlere rastlanılmamıştır. Azerbaycan'da ise "*Kellegöz Nağlı*", "*Nevruz Destanı*" başlıkları ile Tepegöz boyunun ve diğer destanlarda geçen pek çok motifin sözlü gelenekte yaşadığı belirtilmektedir.⁷ Kazan Han'ın Evini Yağmalattığı Boyda Kazan Han'ın hizmetinde cesur ve sadık bir çoban olarak bulunan Karacuk Çoban 'ın cüssesinin heybeti, dinî bilgilerinin noksanlığı ve makamındaki altı ayrı mezar ile ilgili *Dede Korkut Kitabı*'nda yer almayan rivayetler, Şamil Cemşidov tarafından Karabağ mevkiinde, Mil düzüne doğru uzanan Karacuk Dağı'nda yaşayan yerli ahalden derlenmiştir.⁸ Ayrıca "*Gorgut'un Gabri Gazılmış*" adlı doğrudan Dede Korkut ile ilgili anlatma da Kırgız, Kazak, Özbek ve Türkmen sahaslarında olduğu gibi, Azerbaycan sahasında da sözlü gelenekten tespit edilmiştir. Gazıkumlak'tan derlenen bu rivayette, diğerleri gibi Korkut'un ölümden kaçışı üzerine kurulmuştur.⁹ Esasen Azerbaycan'da sözlü edebiyatta Oğuz destanlarının hatıralarını parçalanmış ve dağınık halde pek çok türün içinde görmek mümkündür. Mesela olağanüstü varlıklar ve güçlerle ilgili olarak anlatılan "*uyuz*" ve "*ozan*" efsanelerinde de Oğuz destanlarıyla ilgili motif ve eski izler bulunmaktadır.¹⁰

Dede Korkut'un şahsıyla ilgili hatıraların en çok yayıldığı yerlerin başında eski bir Oğuz yerleşme alanı olan bugünkü Kazakistan sahası gelir. Dede Korkut'un doğumu, mezarı, ölümden kaçışı, evliya/ozan-baksılığı ile ilgili rivayetler Kazak

⁶ Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara 1958, s. 49; Gökyay, Orhan Şaik, *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul 1973, s.CDLIII-DLXXVI; Boratav, Pertev Naili, *Bey Börek Hikayesine Ait Metinler*, Ankara 1939.

⁷ Cemşidov, Şamil, *Kitab-ı Dede Gorgud*, Bakı 1959, No:4, s. 145.

⁸ Karacuk Çoban ile ilgili rivayetlerin Azerbaycan'da Karabağ bölgesindeki Örenkale, Üçtepe, Karatepe, Honaşın, Ağcabedi, ve Hocavend, gibi yerleşim merkezlerinden tespit edildiği belirtilmektedir. Sözü geçen yerlerdeki "Karacuk Çoban'ın Koyun Arhacı", "Karacuk Çoban'ın Köy Yolu", "Karacuk Çoban'ın Sapan Taşları", "Karacuk Çoban'ın Kabri", gibi rivayetlerle sıkı sıkıya bağlı alametlerin bugün de mevcut olduğu belirtilmektedir. "Rivayete göre o eşsiz bir adam imiş. Karacuk Dağı'nın zirvesinden eğilip, Honaşın çayından iki saat müddetle su içermiş. Bir pud sakızı bir defada çiğnermiş. O'nun çomağı o kadar iriymiş ki, yanınında sürürken yerde hiş gibi iz bırakmış. Zincir kollu sapamıyla kaya gibi taşlar atıp, baskın yapan düşmanı kovarmış. Hali hazırda Nergiz Tepe denilen yerde parça parça serpilmiş olan iri taşlar güya onun taşa dönen koyunlarıymış (Cemşidov, Şamil, *Kitab-ı Dede Korkud*, 2.bs.Ankara 1990, s. 35) .

⁹ Gökyay, Orhan Şaik, *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul 1973, s.CXXXVI; Cemşidov, Şamil, *A.g.e*, s. 63.

¹⁰ Ahundov, Ehliman, *Azerbaycan Folkloru Antologiyası*, Bakı 1978 adlı eserden (Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri, Türk çeviri yazısına aktaran: Semih Tezcan, Ankara 1978, s. 410-411.

Türklerinin sözlü geleneğinde ve baksı edebiyatında yaşatılmıştır.¹¹ Çokan Velihanov¹² Velyaminov Zernov¹³, Eugene Schuyler¹⁴ G. N. Potanin¹⁵, P.S. Spiridonov¹⁶, Castagne¹⁷ ve Radloff'tan başlayarak, Muhtar Avezov, Alkey Margulan, Seyit Kaskabosov gibi araştırmacılar Korkut hakkındaki efsaneleri tespit edip yayınlamışlardır. Hatta W. Barthold¹⁸, V.M. Jirmunskiy, Orhan Şaik Gökyay, Seyit Kaskabosov ve Mirali Seyidov¹⁹ gibi araştırmacılar ise, bu efsanelerin muhtelif yönleri üzerinde durmuşlardır.

Dede Korkut'un doğumundaki olağanüstülük ve gariplik, "*Hazihi'r-risâleti min kelimat-ı Oğuzname el meşhur bi-Atalarsözü*", adlı kitapta kaydedilmiştir. Buradaki rivayete göre, Korkut Ata kendini "Ap-alaca çiçekten öndüm", "..alagözlü dev kızından doğdum ben", şeklinde tarif etmektedir.²⁰ Başka bir rivayete göre boyu altmış arşın uzunluğunda olan Korkut Ata bir insan azmanıymış. Gençliğinde, bile bile yorganının altından ayağını, bacısı Ak Tamak'ın ayağına değdirdiği için ölümünden sonra bu uzun ayak hep mezarından dışarı çıkarmış.²¹ Kazakistan'dan derlenen Korkut Ata ile ilgili başka bir halk rivayetine göre, onun doğduğu zaman çevresindekiler ve anası çocuk değil şekilsiz bir torba görmüşler. Gönlünden bir insan doğurduğunu geçiren ana, dış görünüşü bakımından insana benzemeyen bu torbayla karşılaşınca, alıp derisini yüzmüş. Sonra hafifçe ses veren küçük bir insan meydana çıkmış. Anası onu emzirmeye, çocuk da ağlamaya başlamış. Ancak, o vakit, doğumdan sonra korkup dağılmış olan insanlar, çadıra dönmeye başlamışlar ve çocuğa "*Kurkud*" adının verilmesini istemişler.²² Türkiye'de, İç Anadolu

¹¹ Cetbisbayev, N., "Horhut Aulie", *Turkestanskije Vedomosti*, 1899, No:22.

¹² Ç. Ç. Valihanov, *Sobranie Soçineniy*. t.1., Alma-ata 1961., s. 487

¹³ Velyaminov-Zernov B. B., *Pamyatnik S Arabsko-Tatarskoy Nadpisyu v Başkirii*. Zapiski Vostoçnogo Otdela Russkogo Arheologičeskogo Obşestva, 1859, t.4, s. 283.

¹⁴ Schuler, Eugene, *Turkistan, notes, of a journey in Russian Turkistan Khokand, Buhara and Kuldja*, 1876.

¹⁵ Potanin, G.N., *V yurte poslednego Kirgizskoo tsareviçe Russkoe bogotstvo*, 1896, No:8, s.85-86.

¹⁶ Spiridonov,P.S., Odin iz variantov legendı o Hor-hute Protokolzsedaniy i soobşeniy variantov çlenov Turkestanskogo kručka lyubiteley arheologiy 1909, t. 13 s. 18-19; Seyit Kaskabosov'un *Kazaktıñ Halık Prozası* (Almatı 1984) adlı eseri'nden naklen s.157.

¹⁷ Castagnè, J., *Magie et exorcime chez les Kazak-Kirghizçes et autre puples* *Revue des etudes Islamique*, Paris 1930, s. 61.

¹⁸ Barthold, W., *Kitabi Korkud*. I. Barbara bogatyrias angelom smerti *ZOV.*, c.VIII, 3-4 (1894) , s., 203-218.

¹⁹ Seyidov, Mirali, "Gorgud" *Azerbaycan Mifik Tefekkürünün Gaynaglari*, Bakı 1983, s. 132-192.

²⁰ Gökyay, Orhan Şaik, *A.g.e.*, s. CXX.

²¹ Gökyay, Orhan Şaik, *A.g.e.*, s. CXX'den naklen Sultanlı, *Dede Korkut Destanı Haggında Gayıtlar*, Azerbaycan Devlet Üniversitesi İlmîy Eserler, Nu. 11. 1958, s. 19.

²² Gökyay, Orhan Şaik, *A.g.e.*, CXX' den naklen bkz.Jirmunskiy, M. V. - Kononov. A., *Kniga Moego Deda Korkuta*, Moskva 1962, s. 166.

bölgesinde Nevşehir ilinin hudutları içinde Kızılırmak'ın üst çığırını yurt tutan Oğuz Türklerinin *Herikliler* oymağına mensup *Kozaklı* ilçesindeki yedi köy²³ ahalisi arasında yaramazlık yapan ve uyumayan afacan ve haylaz çocukları ikaz etmek, uslu durmalarını sağlamak veya uyutmak için *Horhut* geliyor, bacadan veya gökten inecek” şeklinde bir söz söylerler. Hatta bu sözü söyleyen için “*Horhut çağırıyor*” deyimini kullanılır. Adı geçen oymağa mensup bu satırların yazarı söz konusu deyimini çocukluk yıllarında pek çok defa bizatihi babaannesinden işitmiştir.²⁴ Yukarıdaki Korkut adınının kökenini açıklayan etiyolojik Kazak efsanesi ile örtüşen bu söz, eski bir Oğuz yurdu olan Kazak bozkırlarındaki Kazak Türkleriyle, Anadolu'daki Oğuz Türklerini birleştiren arkaik bir veri olarak karşımızda durmaktadır.

Türk-islam velilerinin kerametleri hakkındaki bazı rivayetlerde seyrek de olsa onların tekin olmadıkları gösterilmiştir. Mesela, III. boyda, Korkut Ata, kız kardeşi Banı Çiçek'i, Beyrek'e istemeye elçi olarak geldi diye, kendisini kovalayarak yakalayıp kılıcıyla hamle eden Delü Karçar'a ilenmesiyle, “Delü'nün elü havada asılı” kalır. Delü Karçar “medet, aman Dede (..) menüm elimi sağaldı gör” diye yalvarır. Korkut Ata'nın duası ile Delü Karçar'ın kolu eski halini alır.²⁵ Bütün bunlar, Korkut Ata'nın, Türk ülkelerindeki yerleşik ve göçebe halk arasında destanlarındaki gibi Oğuz'un tamam bilicisi, gaipten haber veren, ad koyup nasihat eden, “soy soylayıp boy boylayan” bir müslüman veli tipi yanında, islamiyetten önceki kamlık dönemine ait ruhanî ozanlık taraflarının da Türk halklarının kolektif suur altında yaşatıldığını göstermektedir.²⁶

Dede Korkut ile ilgili anlatılarda onun uzun yaşadığından bahsedilmektedir. Bir rivayete göre o, 295, başka bir rivayete göre ise 190 yıl yaşamıştır.²⁷ Yirmi yaşına geldiği zaman düşünde ak giyimli kişiler onun ancak kırk yıl yaşayacağını ifade etmişler. Bunun üzerine *Korkut Ata*, Tanrı'dan ölümsüzlük istemiş. Bir başka rivayete göre, karşılık beklemeden hastalara yaptığı yardımları, Allah katında makbule geçmiş ve yine düşünde Allah tarafından, “sen ölümü kendin arzu

²³ Bu köyler, Abdi, Kayaaltı, Kızılağıl, Gerce, Karayanalak, Kalecik, Çağşak'tır. Ayrıca Gülşehir ilçesine bağlı yedi Herikli köyü bulunduğu gibi, Nevşehir Merkezinde de Herikliler adı ile anılan bir mahalle vardır. (bk. Korkmaz, Zeynep *Nevşehir ve Yöresi Ağızları I. cilt.*, 2. bs. Ankara 1977, s. 24).

²⁴ Özkan, İsa, “Türkmenistan'daki Adak Yerleri ve Bu Yerlerle İlgili İnançlar”, *Türk Kültürü*, Yıl:XXXI, Sayı: 368, s. 736.

²⁵ Ergin Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, Ankara 1958, s. 126.

²⁶ Vâlihanov, Şokan, “Kazaktardaki Şamandıktın Kaldığı” *Kazak Baksı Balgerleri* (Kurastırgandar: Jakav Dävrenbekov-Edige Tursınov), Almatı 1993, s.29.

²⁷ Ebulgazi Bahadır Han, *Şeçere-i Terakime -Türklerin Soy Kütüğü-* (hazırlayan:Muharrem Ergin), İstanbul ? Tercüman 1001 Temel Eser, s. 58, Kononov, A.N., *Rodoslovnaya Türkmen*, faksimile, s. 43.

etmedikçe ölmeyeceksin” denilmiştir. Ancak küçük bir boğayı kovalarken yorulup oturduğu ağacın altında “ölmezsem ona yetişirim” diye düşününce birden ölümü hatırlamış. Bu hatadan ve ölümden nasıl kurtulurum” sorusunun, uzun uzun cevabını aramış. Sonunda “Cilmaya”sına binip dünyanın öbür ucuna gitmeye karar vermiş. Böylece uzaklarda, ölümün kendisine ulaşamayacağını düşünmüş. Fakat gittiği her yerde Azrail karşısına mezar kazan bir insan suretinde çıkmış ve onun “ne yapıyorsun” sorusuna “Korkut’un kabrini kazıyorum” şeklinde cevap vermiştir.²⁸ Bunun üzerine yurduna dönmüş “Cilmaya”sını²⁹ kesip derisini kopuzuna dağarcık yapmış ve kırmızı seccadesini Sırderya’nın üzerine serip orada, dünyayı gezerken duyduğu arzuları, ölüm kaygısını, yaşadığı iyilik ve kötülükleri, kopuzuyla içli bir şekilde ifade etmiştir. “Sırderya’nın göz yaşı” gibi akan suyuna bakarak, “ölüm beni ne kadar kovalasa da onu bu yere getirmem” diyerek kopuzunu aralıksız çalmıştır (ölüm meni kaşa kusa da men onı bul cerge keltirmespin dep kobızın üzdiksiz tarta beripti).³⁰ Nihayet yorulup kalan *Korkut*’u, ecel “kayrak yılan” sıfatında seccadesine çıkıp, sokarak öldürmüştür.³¹

Kazaklar arasında bir başka rivayete göre *Korkut Ata*, Oğuzların eski başkenti *Jankent (Janakent) /Yenikent*’in ileri gelenlerinden biri olarak bilinmektedir. Sırderya’nın sol tarafındaki Kazalı (Kazalinsk)’dan yir ni beş otuz kilometre aşağıda yer alan Yeni Kent ahalesinin, yılanların baskınıyla yurtlarını terk ettiklerine dair efsanelerin anlatıldığı belirtilmektedir. Bu efsanelere göre, şehrin uluları *Korkut Ata, Sarman Kusa, Sancak Sultan* ve karısı *Bikem* ile, bunların anne ve babaları yılan sokmasından ölmüşler. Yeni kent şehrinin padişahlığını korumak için Sır nehri boyunca büyük hortum fırtınası çıkmış ve *Korkut*’un güçlü ruhu buraya kara buğra (erkek kara deve) olarak gelmekteymiş.³²

Oğuznamelerde *Korkut Ata* ile ilgili değişik bilgiler yer almaktadır. Şecere-i Terakime’de o, *Kayı İnal Yavı*’nın veziridir. Ayrıca üç hana da vezirlik yaptığı kaydedilmektedir. Oysa, yine Şecere-i Terakime’ye göre *Korkut Ata*, *Kayı İnal Yavı*, *Duyılı Kayı*, *Köl İrki*, *Tuman*, *Kanlı Yavlı* olmak üzere beş han dönemini yaşamıştır. Dört hana vezirlik eden *Korkut Ata*’nın, doğumundan haberdar olduğu ve şecetine mukabil adını verdiği *Kanlı Yavı*’nın hanlığı döneminde de vezir olup olmadığı ise belirtilmemektedir. Yine, Şecere-i Terakime’de *Kayı Kara Hoca* ‘nın oğlu olarak gösterilen *Korkut Ata*’nın *Kayı* boyundan olduğu ifade edilmektedir.³³

²⁸ Gökyay, Orhan Şaik, *A.g.e.*, s. CXXI-CXXII; Seyidov, Mirali, *A.g.e.*, s. 190.

²⁹ Cil maya: yel maya, soylu ve ayağı çabuk bir cins dişi deve.

³⁰ Türkistan’daki *Korkut Ata*, kopuz ve kopuzun mucidi *Kanber Baba* hakkında geniş bilgi için bkz. İsa Özkan, *A.g.m.*, s.735-738.

³¹ Kaskabasov, Seyit, *Kazaktın Halık Prozası.*, Almatı 1984, s. 159-160.Koñıratbayev, Ä., *Kazak Folklorınıñ Tarihi.*, Almatı 1991, s.86-91.

³² Kaskabasov, Seyit, *A.g.e.*, s. 128.

³³ Ebul Gazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime, Türklerin Soy Kütüğü* (hazırlayan:Muharrem Ergin), İstanbul ?, s. 84.

Dede Korkut Kitabı'yla, XVI. yüzyılda yazılan *Tarih-i Salur Baba*'da ise onun, *Bayat Boyuna* mensup olduğu açık bir şekilde kaydedilmiştir.³⁴ Bunlardan başka, *Şecere-i Terakime*'de "Ol vakıttı Ürgenç ve Murgap ve Tecen'de oturğan ilniñ uluğ biki Kayı ilinden Korkut digen irdi (Ürgenç, Murgap ve Tecen'de oturan halkın büyük beyi Kayı ilinden Korkut idi) " şeklinde bahsi geçen bir başka şahıstan söz edilmektedir.³⁵ Ebulgazi'ye göre söz konusu şahıs, Korkut Ata'dan çok sonra yaşamış bir kimse olarak zikredilmektedir. Ancak etrafındaki *Miran Kahin*,³⁶ *Kazan Bey*, *Karaman Bey*, *Kuzucı Bey* gibi bilge ve alp tipler, şöhetleri ve maceralarıyla *Dede Korkut Kitabı*ndaki kahramanları hatırlatıyorlar. Bilhassa bu şahıslardan Korkut Bey ve Kazan Bey, gerçekten tarihî devirlerde yaşamış, destan kahramanları Korkut Ata ve Salur Kazan Han'dan farklı kimseler midir? Yoksa Ebulgazi Han, eski destanlardaki muhtelif kahraman, olay ve epizotları karıştırmış mıdır? *Şecere-i Terakime*'deki *Miran Kahin* ve *Korkut Bey* ile ilgili bölümden sonraki sayfalarda Ebul Gazi Han'ın, *Oğuzname*'de şecereler düzenlenirken yapılan yanlışlıklardan bahsederek sözü yeniden Korkut Ata ve Salur Kazan'a getirmesi ve Korkut Ata'nın, Salur Kazan için söylediği şiirine yer vermesi ise, enteresandır. *Şecere-i Terakime*'yi bu bakımdan itibarî ve destanî bir tarih olarak düşünmek kanaatimizce daha doğru olur.

Korkut Ata hakkındaki problemlerden bir diğeri de, onun doğduğu ve makamının bulunduğu yer ile ilgilidir. Türkmenistanlı araştırmacı R. Recepov, *Dede Korkut*'u, yukarıda bahsi geçen Korkut ile aynı sayarak Murgap ve Tecen'de yaşayan Kayı Boyundan ve bu boyun yerleşim yerlerinin bugün Merv bölgesinde olmasından hareketle onu Mervli kabul etmektedir. Oysa, Ebulgazi Han'a göre Korkut Ata, Peygamberimiz Hz. Muhammed'den üçyüz yıl sonra; *Dede Korkut Kitabı* ve *Tarih-i Salur Baba*'ya göre ise, Peygamber döneminde yaşamıştır. Söz konusu dönemlerde Oğuzların Sırderya boylarında yerleşip hüküm sürdükleri muhtelif tarihî kaynaklarca sabittir.³⁷ Ayrıca, Korkut Ata'nın makamı ve manevî kişiliği ile ilgili efsanler de Sırderya boyunda bugünkü Kazaklar arasında yaygındır. Dolayısıyla Recepov'un hiçbir belgeye dayanmadan ileri sürdüğü fikirleri inandırıcı

³⁴ Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime (Türkmenleriñ Şeceresi)*, (Çapa tayarlan: R. Recepov) Aşgabat 1992, s.37.

³⁵ Kononov, A. N., *Rodoslovnaya Turkmen.*, Moskva-Leningrad 1958, tekst s.59-60.

³⁶ Bey, idareci, vali anlamına gelen mîran sözü Farsçadır. Ancak, *Tarih-i Salur Baba*'da bu kelimeyi Türkmen araştırmacı Recepov "Amiran" şeklinde okumuştur. Yazma metninde göremediğimiz bu okuyuş doğru ise, Amiran>Amran/Emren şeklinde bir gelişmeyle bu kelime bize *Dede Korkut Kitabı*'ndaki Begil oğlu Emren'e kadar götürebilir. Dolayısıyla *Dede Korkut Kitabı*'ndaki bu boy ve kahramanı için Kafkasya ve Kafkasya ötesiyle münasebet kurma gayretlerinin doğru olmadığı ve söz konusu destanın da Türkistan sahasında teşekkül ettiği ortaya çıkar.

³⁷ Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, 2.bs. Ankara, s. 26-60.

görünmemektedir. Ayrıca bu makalemizde metnini verdiğimiz "Gorkut'ın Gabrı Gazılgı" adlı Türkmenistan'da sahadan derlenen rivayette Dede Korkut'un Türkistan (Yesi) şehrine giderek mezarını kazarak kendisinin öldüğü belirtilmektedir.

Türkmenistan'da sahadan derlenen metinlerden "*Iza Berilediren Nesilsiz*" adlı boy, Dede Korkut Kitabı'ndaki "*Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destâni*"nın sözlü gelenekten derlenmiş şeklidir. Ancak, Dede Korkut Kitabı'ndaki Bayandır Han'ın Kamgan oğlu olduğu, şölende kızı olanlar için kızıl çadır, oğlu-kızı olmayanlar için de kara çadır kurdurması ile, boğasının altı kişi tarafından zaptedilmesi, soylamalar ve yine altı kişinin zincirle güç bela sahip olduğu erkek devesinin yılda iki defa yazın ve güzün savaştırılmak üzere meydana getirilmesi sahnesi Türkmenistan rivayetinde yer almamaktadır. Yalnız, Bayandar Han'ın azgın boğasının Türkmen rivayetinde kaydedilmeyen kara buğrasıyla savaştırılmak için değil de, boşanıp aşık oynayan çocukların bulunduğu meydana gelmesi, o güne kadar ad alamayan Boğaç Han'ın boğayı öldürmesi, Dede Korkut'un şölteni müteakip Boğaç adını vermesi, Babasının yiğitlerinin hile ile baba-oğul çatışmasına sebep olması, Boğaç Han'ın avda babası tarafından öldürülmek kasdıyla oklanması, annesinin oğlunu bulup tedavi etmesi, olaya sebep olanların öldürülmesi ve Dede Korkut'un nasihat ve duası gibi destanın ana çatısı ve vaka zinciri aşağı yukarı sözlü gelenekte korunmuştur.

Dede Korkut Kitabı'ndaki V. destan olan "*Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu*"nu, Ata Rahmanov, Kalinin Bölgesinden "*Makav (Deli)*" adıyla tespit etmiştir. *Gurbangılıç Çakan* adlı 94 yaşındaki yaşlı bir bağşıdan alınan bu metinde, Deli'nin nereye yaptırdığı belli olmayan köprüsünün yanı sıra, çöllük Türkmenistan coğrafyasına uygun olarak bir de kuyusu eklenmiştir. Köprüden geçmeyen ve kuyusundan su içmeyen, su içen ve geçenlerden birkaç misli fazla, üstelik dövülerek ceza ödemektedirler. Ayrıca, Dede Korkut Kitabı'nda, söz konusu boyda yer alan Dumrul'un susuz çayın üstüne yaptırdığı köprüsünün yanına konan oba, Rahmanov rivayetinde Deli (Dumrul) 'nin akrabası olarak gösterilmiştir. Bu obada Azrail'in canını aldığı delikanlı da Deli'nin ağabeyidir. Azrail'le savaşa teşebbüs ettiği için kendi canı yerine başka can bulması gereken Deli, Türkmen rivayetinde anne ve babasından başka, bir de ağabeyinden can diler. Fakat hiç biri onun yerine kendi canını vermeye razı olmaz. Sadece hanımı kabul eder. Azrail'in kitapta olduğu gibi ak sakallı koca suretinden, güvercin kılığına girmesi motifi de Kalinin'den derlenen metinde yer almamıştır. Azrail bu metinde Deli'yi ayağından tutup ters çeviren güçlü kuvvetli dünyevî bir tip olarak çizilmiştir.

Azrail ile savaş ve kocasının yerine ölümü göze alan eşin bağlılığı gibi iki ana tema üzerine kurulu olan bu hikaye, esasen Kan Turalı ile birlikte Korkut Ata kitabındaki Bayandır Han'ın ile, Kazan Han ve maiyetinin rol almadığı iki

hikayeden biridir.³⁸ Ölümle savaş motifi ile, Azrail ile savaş motifinin birbirine yakınlığı, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu ile Korkut Ata'nın yukarıda belirttiğimiz ölümden kaçışıyla ilgili efsaneler arasındaki münasebete, Muhtar Avezov ve Mirali Seyidov gibi araştırmacılar dikkati çekmişti.³⁹ Buradaki tema yakınlığı Deli Dumrul ile Korkut Ata'nın aynı şahıslar olup olamayacağı sorusunu ortaya çıkarabilir mi? Bizce Korkut Ata ile Dumrul'un aynı şahıs olmalarından ziyade aralarındaki bu benzerlik motiflerin gezginliğiyle izah edilebilir. Sevilen ve takdir edilen kahramanlar ile onlara bağlı olarak anlatılan olaylar zincirindeki halkalar ve motifler zamanla halk muhayyilesinde veya hikâye anlatıcılarının dilinde bilerek veya bilmeyerek başka hikayelerin içine karıştırılırlar. Mesela, Posoflu Müdamî tarafından tasnif edilen "Halep Paşasının Kızı Mina ile Erzurumlu Fenayî Hoca'nın oğlu Mahzunî" adlı halk hikayesinde yedi yıl gurbette kaldıktan ve pek çok sıkıntıdan sonra Mina ile evlenen Mahzunî gerdek gecesinde Tanrı'dan izin istemediği için ölür. Uzun dualardan ve yalvarmalardan sonra haberci melek gelip Deli Dumrul boyunda olduğu gibi Mahzunî ve Mina'ya kırkar yıl ömür verir. Tanrı'nın birbiri için fedakârlıklara katlanan eşlere ömür vermesi motifinin Deli Dumrul destanından hikâyeci âşık tarafından Mahzunî hikâyesinin içine taşındığı açıktır.⁴⁰ Korkut Ata ile Deli Dumrul arasındaki ölümden kaçışla ilgili paralellikler birinden diğerine geçmiş veya tarihin belli dönemlerinde tabakalaşmış olay ve temalar olabileceği gibi, islamiyeti biraz daha sathî olarak anlayan ve eski inanışlarıyla birleştirerek uygulayan göçebe Oğuz veya Oğuzların çevresindeki Kıpçak kavimlerinin eski efsanelerinin üzerine inşaa ettikleri anlatmalar da olabilir.

V. M Jirmunskiy'nin Deli Dumrul Boyu'nu eski Bizans efsanelerinden Digenis-Akritas'e bağlaması ise tuhaftır. Digenis, ana tarafından Bizanslı Duka ailesine mensuptur ve Akritas, kocası Digenis için canını vermiştir. Ona göre, "Dumrul'un babasının adındaki Duha sözü buradan gelmektedir" ve "aynı şekilde eşi de, Digenis örneğinde olduğu gibi onun yerine canını feda etmeye hazırdır". Dolayısıyla Jirmunskiy, iki hikâyedeki isim ve motif benzerliğinden hareketle, Duha Kocaoğlu Deli Dumrul Boyu'nun kaynağının "Digenis-Akritas" efsanesi olduğunu öne sürmektedir.⁴¹ Ayrıca 'Digenis efsanesinin Trabzon ve civarında yayıldığını, XIII,XIV,XV. yüz yıllarda Trabzon tekfurluğuyla sık sık temas eden Oğuzların konuyu alıp ozanları vasıtasıyla işlediğini belirterek, bu destanını asıl coğrafyasının Küçük Asya (Anadolu) olduğunu kaydetmektedir. Ancak, "Duha" adının "duha <toğa<toğa<toña,doha<toka/tokmak" sözlerinden gelebileceği hususunda şimdiye

³⁸ Gökyay, Orhan Şaik, A.g.e., s. DLXIV.

³⁹ Seyidov, Mirali, *Azerbaycan Mifik Tefekkürünün Gaynaglari*, Bakı 1983, s. 187-192.

⁴⁰ Bortav, Pertev Naili, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği.*, Ankara 1946, s.75.

⁴¹ Gökyay Orhan Şaik, A.g.e., s. DLXVI' dan naklen, Jirmunskiy, V.M., *Tyurskiy Geroiçeski Epos.*, Leningrad 1974, s. 197, v.d. 252.

kadar pek çok araştırmacı etimolojik denemelerde bulunmuştur.⁴² Azerbaycan'da rivayetine rastlanılmayan bu boyun, Hazar ötesinde sözlü gelenekte Türkmen rivayetinin yaşıyor olması, bu hipotez ve zorlamaların yanlışlığını ortaya koymaktadır. Delü Dumrul'un, destanın hemen başında "şöhretinin Rum'a, Şam'a gitmesi"ni istemesi, diğer Dede Korkut boyları gibi, bu boyun da Türkistan'da teşekkül etmiş ve bilahere Anadolu ve Azerbaycan'a gelen Oğuzların sözlü ve yazılı geleneğinde buraya taşınmış olduğunu göstermektedir. Bütün bu verilerle Delü Dumrul Destanı'nın tamamıyla Türk halkının muhayyilesinden doğmuş olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

"Basat Depegöz'i Öldürdüğü Boy" Türkmenistan'da "Yekegöz (Tepegöz)" adıyla bilinmektedir. Dede Korkut Kitabındaki sözü geçen destanın giriş kısmı "Oğuz otururiken üstüne yağı geldi. Dün içinde ürkdü, göçdü. Aruz Koca'nın oğlancığı düşdi" şeklindedir.⁴³ Türkmen rivayetinde ise, Salur ili yaylaya çıktığında geceleyin düşman basmış ve halk hareket halindeyken bir çocuk yaylada kalmıştır. Buradaki ilk metinde baskına uğrayan Oğuz, ikincisinde ise Salur ili olarak gösterilmiştir. Türkmenistan'da yine eski ve büyük bir Oğuz boyu olan Çavuldurlar arasından derlenen bu rivayetin Salurlar'a bağlı olarak anlatılması enteresandır. Bu durum, Dede Korkut Boylarında merkezî kahraman Salur Kazan'ın hâtırasının hâlâ Türkmenler arasında canlı olduğunu göstermektedir. Aslında Dede Korkut Kitabında yer alan Tepegöz hikayesindeki Basat, Salur Kazan'ın dayısı ve "Beyrek'in Öldüğü 12. Boyda da düşmanı olan Aruz Koca'nın oğludur. Destanın Türkmen rivayetinde Bayandar Han, Basat'ın babası Aruz Koca, kardeşi Kıyan Selçük, Yünlü ve Yapağulu Koca gibi isimlerden hiç söz edilmez. Tepegöz de, Aruz Koca'nın çobanı ile cima eden peri kızından değil, alelâde bir kötü kadından doğmuştur. Bunun dışında, Türkmen rivayetinde destanın olaylar zincirinin ve ana çatısının korunduğunu görüyoruz. Ayrıca, "Basat" adının muhtelif kaynaklarda geçen basat<busat<pusat (yiğit) ; bîsüt (süt emmeyen) şeklindeki açıklamalarının⁴⁴ yanı sıra, Türkmen rivayetinde beset<bes+et (bağlan, yerleş) biçimindeki yeni bir halk etimolojisiyle karşılaşırız.

Dede Korkut Kitabı'ndaki "Kañlı Koca Oğlu Kanturalı Boyu", Türkmenistan'da Kalinin'in Dışkı obasından "Törelî Beg" adıyla derlenmiştir. Söz

⁴² Büyük Selçuklu Devletini kuran Selçuk beyin babasının adı Tokak'dır. bkz. Eliyarov, Süleyman, "Kitab-ı Dedem Korkut Kitap Olmuş mu?" *Türk Kültürü Araştırmaları*, Prof. Dr. Muharrem Ergin'e Armağan., Yıl:XXVIII/1-2, 1990, Ankara 1992, s. 98; Bugünkü Türkmen Türkçesinde ihtiyar anlamında "tukar" sözü vardır. Ayrıca, toga~tuña > toğa~tuga > toka > doğa~duğa izahı için bkz. Sertkaya, Osman Fikri, "Dede Korkut Kitabı'ndaki Bazı Manzum Parçaların Hece Vezni ve Manzume Türü Açısından Değerlendirilerek Yeniden Okunması" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1988, Ankara 1994, s. 153-154.

⁴³ Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, Ankara 1958, s. 206.

⁴⁴ Gökyay, Orhan Şaik, *A.g.e.*, s. CXLIV-CXLV.

konusu destan, yazılı gelenekteki şekliyle hemen hemen aynıdır. Olaylar zincirinde bir eksikliğe rastlanmamaktadır. Ancak Dede Korkut Kitabı'ndaki ifade kudreti ve üsluptaki ihtişam, masal karakterine bürünmüş Türkmen rivayetinde görülmez. Ayrıca destanın coğrafyası, Dresten ve Vatikan nüshalarından tamamıyla başkadır. Kişi adlarında da kısmen farklılıklar göze çarpmaktadır. Dede Korkut Kitabı'nda, Kanturalı'nın uğruna üç canavar ile savaştığı Selcen Hatun'un adı, Türkmen rivayetinde Sılıcan şeklinde kaydedilmiştir. Sılıcan, "Makav" ve "Yekegöz" rivayetlerindeki Makav (Deli Dumrul) ve "Beset" gibi Salur ilindedir. Üstelik bir han kızıdır. Dede Korkut Kitabı'nda ise, kâfir Trabzon Tekürü'nün kızı olarak gösterilmiştir.⁴⁵

E. Rossi, W. Barthold, ve M. Jirmunskiy, Kanturalı destanın Akkoyunlularla münâsebetine dikkati çekerek, Akkoyunlu Tur Ali Bey'in Kanturalı ile aynı kişi olabileceğini öne sürmüşlerdi.⁴⁶ Pertev Naili Boratav da, Dede Korkut Kitabı'nda tarihî bir tabaka olarak Akkoyunlu izlerinin bulunduğunu belirtmektedir.⁴⁷ Adnan Sadık Erzi ve Faruk Sümer, Kitab-ı Diyarbekiriyye adlı Akkoyunlu Tarihi'ne dayanarak, Akkoyunlu-Trabzon münâsebetlerinde Tur Ali Bey'in değil, oğlu Kutlu Bey'in kralın kız kardeşi Marie Despina ile evlendiği, dolayısıyla Kanturalı ile Tur Ali Bey arasında ilgi kurulamayacağını kaydetmektedirler. Hatta Faruk Sümer, Tur Ali Bey'in babasının adının Pehlevan Bey, Kanturalı'nın ise, Kañlı Koca olduğunu, Kitab-ı Diyarbekiriyye'de adları kayıtlı Akkoyunlu devlet adamları ve alplarının hiçbirinin Dede Korkut Kitabı'nda yer almadığını ifade etmektedir. Ayrıca, XV. yüz yıldaki Akkoyunlu-Trabzon-Rum Devleti münâsebetlerinin aynı çağda menkabevî bir hâl alarak Dede Korkut Kitabı'na geçmesinin mümkün olamayacağı da âşikârdır.

Kanturalı destanının, Törelî Beg adındaki Türkmen rivayetinin tespiti de bu boyun Türkistan'da Oğuzların eski yurtlarında teşekkül etmiş bir destan olduğunu ispat etmektedir. Dede Korkut Kitabı'ndaki Trabzon adının iğreti olarak kitaba sonradan eklendiği açıktır. Destanlardaki yer adları kesin olmayan itibarî adlardır. Oğuzlar, yeni vatanları Azerbaycan ve Doğu Anadolu'ya geldikleri zaman, destanı kopya eden veya yazıya geçiren ozan muhtemelen bu isimleri ilâve etmiştir.

Kanturalı boyunun Türkistan rivayetinde kahramanın adının Törelî Beg olması enteresandır. "Töre" kelimesi Çağatay Türkçesi döneminde XV. yüzyılda

⁴⁵ Ergin, Muharrem., *Dede Korkut Kitabı I.*, Ankara 1958, s. 185.

⁴⁶ Gökyay, Orhan Şaik, *A.g.e.*, s.LXII'den naklen, Rossi, Ettore, *Kitab-ı Dede Qorqut.*, Citta del Vaticano 1952, s.32; W. Barthold, "Turetskiy epos i Kavkaz", *Yazık i Literatura V.*, Leningrad 1930, s. 1-18; Barthold, W.W.-Jirmunskiy, V.M.-Kononov, A., *Kniga Moego Deda Korkuta.*, Moskva, 1962, s.191 v.d.

⁴⁷ Boratav, Pertev Naili, *Folklor ve Edebiyat.*, İstanbul 1939, s.84 v.d.

(تورة) imlasıyla yazılmakta ve Hanlıklar devri Çağatay Türkçesinde ve bugünkü Özbekçe'de "tura" şeklinde telaffuz edilmektedir.⁴⁸ "Han Töre" kelime gurubuna, unvan ve isim olarak Türkistan Türklerinin tarihinde sıkça rastlanmaktadır. Mesela, *Veli Han Töre*, *Mehmed Emin Kätte Töre*, *Büzurg Han Töre* gibi hanlar, Doğu Türkistan tarihinde XVIII. ve XIX. yüz yılda mühim roller oynamışlardır.⁴⁹ "Kañlı" kelimesi ise, milattan önceki zamanlardan beri kaynaklarda Kañk/keñk şeklinde geçen Oğuz ve Karluklara akraba bir Türk kavmidir. Orta asırlarda bu kavim, Oğuz ve Kıpçaklara yakın bir kavim sıfatıyla Kañlı-Kıpçak olarak anılmıştır. Bugün, nispeten Oğuzlarla karışmış bir Kıpçak grubu Türk boyu olarak Kırgız, Kazak, Başkurt ve Özbek boyları arasında bu ad ile bilinen kabilelere rastlamak mümkündür.⁵⁰ Dede Korkut Kitabı'ndaki Kañlı Koca Oğlu Kanturalı Boyu'ndaki "Kañlı"sözü, bizce bir etnonimdir ve sözü geçen Türk boyuna mensubiyeti ifâde etmektedir. Nitekim, aynı destanda, diğer Dede Korkut boylarında geçen Bayındır Han, Kazan Han ve öteki Oğuz alplarının adlarından hiç bahsedilmemesi bu tezimizi doğrulamaktadır. "Kanturalı sözü de, kan+turalı şeklinde ve "törelî han" anlamında bir birleşik isim olmalıdır. Bu söz grubu, Han-Teñri gibi Çağatay Türkçesi döneminde Kan/Han+Turalı/Törelî şeklinde söylenmiş olsa bile, eski imlânın veya bazı ağızlardaki şeklin muhafaza edilmesi pekâla düşünülebilir. Bu destan muhtemelen Sır suyu boyundaki Oğuzlara komşu ve akraba olarak yaşayan Kañlı Türklerinden, Koca adlı veya unvanlı bir kişinin Han olan oğlu Kanturalı'nın başından geçen mâcerâlar etrafında teşekkül etmiştir. Destanın çekirdeğindeki olayları Oğuz Kağan Destanı'nın Uygur rivayetinde tekerlekli arabayı icat eden ve Oğuz'un beyleri arasında bulunan Kanglı Bey ve Kanglılara kadar götürmek mümkündür.⁵¹ Uygur rivayetinde hüner gösterip araba icat eden kimse Kañlı'dır. Dede Korkut Kitabı'nda ise, Kañlı Koca, oğlu Kanturalı'ya, sarı donlu Selcen Hatun'la evlenebilmesi için hep "hüner gerek" der. Kanturalı da hüner gösterip üç canavarı yenerek Selcen ile evlenmeyi başarır. Oğuz Kağan Destanı'nda özet olarak verilen Kañlı'nın maceraları daha sonraki devirlerde tarihî olaylarla zenginleşmiş ve oğlunun da orta çıkmasıyla yeni bir şekil almış olmalıdır. Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime*'de, Ögürçik Alp'tan bahsederken onun Irak'ta Bayındır Bey'e âsi olduğunu ve oturmak maksadıyla geldiği Şamahı ve Kırım'da kalmayarak İdil suyunu geçip Yayık ırmağı havalisindeki Ala Kenk ve Kara Kaş'a yerleşip Kañlılarla beraber yaşamaya başladığını belirtmektedir. Ancak, bilahare

⁴⁸ Şamsiyev, Porso-İbrahimov, S., *Navaiy Asarlari Lugati.*, Taşkent 1972, s. 620; ayrıca, "törâ/törü" için bkz. *Drevnetyurskiy Slovar.*, Leningrad 1969, s. 580, 581.

⁴⁹ [Buğra], Mehmed Emin, *Şarkî Türkistan Tarihi.*, Kışmır 1359, s. 374-375; Özkan, İsa, *Abdurrahman Han Destanı.*, Ankara 1989, s. 9.

⁵⁰ Togan, A. Zeki Velidî, *Bugünkü Türkili, Türkistan ve Yakın Tarihi.* 2. bs., İstanbul 1981, s. 29- 50.

⁵¹ Bang, W-Rahmeti, G. R., *Oğuz Kağan Destanı.*, İstanbul 1936, s. 27.

onlarla arasının açılması sonucu Mañğışlak'a geldiği, Kök Tonlu adlı Kañlı hanının yaşadıkları yeri öğrenmesi üzerine halkıyla birlikte Ebulhan dağına kaçtığı zikredilmektedir.⁵² Salur Kazan'dan çok sonra cereyan eden bu hadiselerin tabaka halinde Kanturalı destanına girerek onu diğer boylardan büsbütün ayırdığı düşünülebilir. Jirmunskiy bu destanı "konusu bakımından Türk kaynağından çıkmış ve Doğu Anadolu'da teşekkül etmiş orijinal bir eser" olarak⁵³ nitelendirmektedir. Şöhreti Oğuz destanına kadar uzanan bu boy için araştırmacının öne sürdüğü destanın teşekkül yeri ile ilgili tezine katılmak imkânsızdır. XV. yüzyılda yazılan Ebamüslimnâme'de "kantura" sözünün "sim saçaklı palto gibi bir giyecek"⁵⁴ şeklindeki açıklanmasından hareketle, Faruk Sümer'in, bu kelimeyi süslü bir elbise ve kaftan olarak alması, söz konusu eşyaları XV. yüz yılda beylerin ve hanların kullanabileceğini akla getiriyor. Dolayısıyla böyle nesnelere adaletli ve töreli hanların adıyla anılması da tabîî karşılanmalıdır.

Dede Korkut destanlarının Türkmen rivayetleri, içerisinde eski motiflerin yanı sıra, teşekkül ettiği coğrafyanın ve devrin yaşama şartlarının izlerini de taşımaktadır. "*Kamgan Oğlı Bamsı Beyrek Boyu*"nun *Bamsım Birek* şeklindeki Türkmen rivayeti, av sahnesi bakımından *Salır* adlı sözlü gelenekten derlenen rivayetle hemen hemen aynıdır. Oysa, Dede Korkut Kitabı'ndaki Beyrek destanının av sahnesinde Beyrek, alıcı kuşuyla değil, geyik kovarak Banı Çicek'in otağına gelir. Bu bakımdan Türkmenistan'da avcı kuşların sosyal hayatta hâlâ önemli bir yer tutması Beyrek boyunda devam ettirilmiştir. Dede Korkut Kitabı'ndaki Rum İli, İstanbul, Evnük Kal'ası, Kara Dervend, Parasuruñ Bayburt Hisarı gibi yer adlarından Türkmen rivayetinde söz edilmez. Ayrıca, Deli Karçar ile Dede Korkut'un mâcerâlarından çok kısa olarak bahsedilmiş; Bayındır Han, Kazan Han, Pay Piçen, Delü Karçar, Kısırca Yenge, Boğazca Fatma, Bazirganlar gibi tiplerin adlarına ve rolüne ise Türkmen rivayetinde hiç yer verilmemiştir. Ancak, Beyrek Destanı'nın, Dede Korkut Kitabı'ndaki olaylar dizisi, büyük ölçüde Türkmen rivayetinde de mevcuttur.

İslamî dönemlerde tespit edilen oğuznamelerde karizmatik ve alp kişiliğiyle önemli bir kahraman olarak karşımıza çıkan Kazan Han ile ilgili Türkmenistan'da sözlü gelenekten dört ayrı destan metni derlenmiştir. Bunun içindir ki, Türkmenistan sahasında Salır Kazan ile ilgili hâtıraların diğer Türk yurtlarına göre daha canlı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Türkmenistan coğrafyasında Azerbaycan ve Türkiye'de olduğu gibi Salır ve Kazan adları ile ilgili pek çok yer adı

⁵² Kononov, A. N., *Rodoslovnaya Turkmén.*, Moskva-Leningrad 1958, tekst s.67.

⁵³ Jirmunskiy, V. M., Aynı yer, s. 190.

⁵⁴ Sümer, Faruk, "Oğuzlara Ait Destanî Mahiyette Eserler", *D.T.C.F Dergisi*, Ankara 1959 cilt:XVII , sayı:3-4 s. 359-456; *Tarama Sözlüğü IV.*, Ankara 1969, s. 2239.

bulunmaktadır.⁵⁵ Ancak, Salur Kazan hakkında Türkmenistan dışında şimdiye kadar sözlü gelenekte hiç bir rivayete tesadüf edilmemiştir. “*Salur*”, “*İğdir*”, “*Tekemhammet*”, “*Salur Gazan ve İtemcek Hekayesi*” adını taşıyan bu destanlar, Türkmenistan’da Kalinin ve Merv bölgelerinden derlenmiştir. Ebulgazi Bahadır Han’ın sözlü ve yazılı gelenekteki oğuznamelerden yararlanarak hazırladığı Şecere-i Terakime’de, Salur Kazan’ın, Oğuz Kağan’dan 4300, Peygamberimiz Hz. Muhammed’den de 300 yıl sonra yaşadığı belirtilmiştir. Yine Ebulgazi Han’a göre, Salur Kazan, Kayı Korkut ile aynı asırda ömür sürmüştür. Prof. Dr. Ahmet Bîcan Ercilasun, Salur Kazan’ın destanî ve tarihî şahsiyeti ile ilgili bazı bilgileri Oğuz destanlarından hareketle ortaya koymuştu.⁵⁶ Ercilasun’un tezine göre, Camiü’t Tevârih ve Şecere-i Terakime’deki Köl Erki Han, Dede Korkut Kitabı’ndaki “hanlar hanı” *Bayandır Han*; Şecere-i Terakime’deki *Tuman Han* ise, *Kazan Han* olmalıdır. Gerçekten de sözü geçen destan kahramanlarının Oğuz destanlarındaki hayatları, mâcerâları ve akrabalık ilişkileri bu tezi teyid etmektedir. Kazan Han’ın annesinin Becenelere esir düşmesi, babasının üç yıl sonra mal vererek annesini kurtarması, Kazan’ın büyüyüp, gökten inen ve gördüğü herkesi yutan yılanı öldürmesi; kırk bir atın etinin kaynadığı kazanı tek eliyle kaldırıp diğer eliyle halka pay etmesi; Kazgurt dağından yuvarlanan kayaları eliyle durdurması ve uzun zamandan beri Salurları yenen Beceneleri mağlup ederek büyük ün kazanıp, adının efsaneleşmesi gibi hususları Şecere-i Terakime’den dikkat ve titizlikle tespit eden Ercilasun, bu görüşlerini Dede Korkut Kitabı ve Reşideddin Oğuznamesindeki örneklerle desteklemiştir.

Salur Kazan’ın Hazar ötesi Türkmenleri arasındaki hatıraları ‘dessançı bağı’larca *Göroğlu* ve *Yusup-Ahmet (Bozoğlan)* gibi kahramanlık destanlarının içine de alınmıştır. Söz konusu destanlardaki manzumelerde sıkıntıya düşen kahramanlar, *Salur Kazan* ve *Salur İli*’nden yardım dileğinde bulunurlar.⁵⁷ Türkmenistan’da sözlü gelenekten tespit edilen “*Salur Boyu*”, Dede Korkut Kitabı’daki 11. destan olan “Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy”daki Salur Kazan’ın esir düşmesi, Uruz’un babasını esaretten kurtarışı ile ilgili

⁵⁵ Ataniyozov, S., *Türkmenistan’ın Geografik Atlasının Düşündürüşli Sözdüğü*, Aşgabat 1980, s. 78, 245; Cemşidov, Şamil, *Kitab-ı Dede Gorgud*, Bakı 1977, s. 40-45; Sümer Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları 2.bs.*, Ankara 1972, s. 447-448.

⁵⁶ Ercilasun Ahmet Bican, “Dede Korkut Kitabı ile Oğuz Destanı Arasındaki Münasebetler” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1988.*, Ankara 1994, s. 70-89

57 “Yedi Veli bile duşan Otuz yaşa başık geçen
Gızılbaş bile gıılçaşan Salur Gazan Soltan gelsin

(Göroğlu, *Türkmen Halk Eposu/Çapa* tayarları:Ata Govşudov, Aşgabat 1941, s.9)”

“Birbirinden nusga alan Gılıcından ganlar daman

Yezide yavuz gün salan Külli Salur Gazan gelsin

(Özkan, İsa, *Yusuf Bey-Ahmet Bey (Bozoğlan) Destanı.*, Ankara 1989, s.364) .”

ikinci bölüme kadar hemen hemen aynıdır. Ancak Uruz'un babasını esaretten kurtarışıyla ilgili ikinci kısım ise, kanatimizce destana, Oğuzların Doğu Anadolu ve Azerbaycan'a gelişleri ve yerleşmeleri sırasındaki mâcerâları sonradan eklenmiş olmalıdır. Mesela, Dede Korkut Kitabı'ndaki:

“İt gibi güv güv iden *çerkez* hırşlı
 Küçüçük *toñuz şölenlü*
 Bir torba şaman döseklü
 Yarım kerpiç yaşduklu
Yonma ağaç tañrılı
 Köpegüm kâfir
 Oğuzı görür-iken seni ögmegüm yok
 Andan öldürür-iseñ mere kâfir öldür meni
 Öldürmez-iseñ kâdir kor-ise öldüreyim kâfir seni”

şeklindeki soylamada geçen “çerkez”, “toñuz şölenlü”, “yonma ağaç tañrılı” gibi söz ve kavramları, Oğuzlar, ön Asya'daki yurtlarında muhtemelen Gürcü ve diğer hıristiyan kavimlerle karşılaşmalarından sonra öğrenmiş olmalıdır. Dede Korkut Kitabı'ndaki 4. hikayede, Uruz 16. yaşına kadar babası Kazan Han'ın yanında büyür. Fakat bahse konu olan 11. hikâyede ise, babası olarak Bayındır Han'ı bilir. Birisinin ikazıyla ancak babasının Kazan Han olduğunu ve çocukluğundan beri de düşman elinde esir bulunduğunu öğrenir.⁵⁸ Bu zıtlık aslında ozanın veya bu eserleri tespit eden kişinin olayları ve destanları zaman zaman karıştırmamasından doğmuş olabilir. Nitekim, “Kazılık Koca oğlu Yigenek Boyu”nda Yigenek, babasının esaretini bir çekişme sırasında Kara Göne oğlu Budağ'ın bu tür bir ikazından sonra öğrenir.⁵⁹

Salır adlı bu rivayetin dışında Salur Kazan ile ilgili sahadan derlenen diğer üç destanın Dede Korkut Kitabı'nda paralelleri bulunmamaktadır. Bununla beraber,

⁵⁸ “Meger hanum, Kazanuñ bir oğlançuğı var-idi. Böyüdü, yiğitçük oldı. Bir gün ata binüp divana gelür iken bir kişi aydur: Meger sen Han Kazan'ıñ oğlu degülsin didi. Uruz kaçıdı, aydur: Mere kavat menüm babam Bayındır Han degül-midür? Ayıtdı: yok, ol ananuñ babasıdır, senüñ dedeñdür. Uruz mere ya benüm babam ölü-midür, diri midür didi. Ayıttı: Diridür, Toman'ıñ Kal'asında tutsağdur didi. Böyle digeç oğlan ağladı, melul oldı. Bk. Ergin, Muharrem, A.g.e., s. 239.

⁵⁹ “Meger hanum, Kazılık Koca tutsağ oldığı vakıt bir oğlançuğı var idi, bir yaşında-y-idi. Onbiş yaşına girdi, yigit oldı. Babasın öldi bilür-idi. Yaşag eylemişler-idi, tutsağ oldığın oğlandan saklarlar idi. Ol oğlanuñ adına Yigenek dirler idi. Günlerden bir gün Yigenek oturup bigler ile şöhet ider, iken Kara Göne oğlu Budağ, ile uz düşmedi. Bir birine söz atışdılar. Budağ aydur: Bunda laf urup nidersin, çünkü er dilersin varup babanı kurtarsañ ne, on altı yıldur tutsağdur didi. Yigenek bu haberi işidicek yüregi oynadı, çara bağı sarışıldı... Ergin, Muharrem, A.g.e., s. 200.

bazı bakımlardan “İğdir”, “Teke Muhammet”, “Salır Gazan ve İtemçek Hekayesi” başlıklarını taşıyan bu destanlar Dede Korkut Kitabı’ndan bütünüyle farklı değildir. Âdetâ Korkut Ata etrâfında anlatılan Oğuznamelerden kopmuş ve sözlü gelenekte yaşayan şekiller gibi görünmektedir. Acaba bunlar Dede Korkut destanlarının yeni boyları mıdır? Bu rivayetler yeni boylar olmasa bile, Dede Korkut Kitabı’ndaki Salur Kazan ile ilgili destanları tamamlayan hikâyelerdir. Bu sebeple İğdir ve Teke Muhammet hikâyelerini Dede Korkut destanlarının parçaları olarak düşünebiliriz. Söz konusu iki rivayette küçük birkaç ayrıntı dışında tasvir edilen olayların hepsi Korkut Ata kitabında yer almıştır. Ama bu destanlar, kahramanların adları ve olayların işlenişi bakımından farklılık göstermektedir. Meselâ, İğdir Destanı, özellikleri bakımından Tepegöz’ün türeyişini hatırlatmakla beraber, sonucu itibariyle ondan tamamiyle ayrılır. “Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü” Destan’da Tepegöz’ün, Oğuz’da canlıları, hatta insanları yiyip tüketen bir azman olarak ortaya çıkmasına mukabil, İğdir rivayeti’nde Peri’den doğan İğdir, olumlu bir tip olarak çizilmiştir. Hatta destan metninde Oğuzların İğdir boyununun bu şahıstan türediği ve güzel olmalarınının da peri kanı taşımalarından ileri geldiği belirtilerek bu boya mensup olanların güzelliği hoş bir sebebe bağlanmıştır. Ayrıca, *Tepegöz*, *Aruz Koca*’nın çobanı *Koñur Koca Saru Çoban* ile Peri kızından; *İğdir* ise, *Salur* ile *Peri*’nin çocuğu olarak dünyaya gelirler. Her iki rivayette şekil değiştirme (metamorfoz) motiflerinin benzerliği dikkati çekmektedir. İğdir rivayetinde Destânın bir bölümü olarak yer alan Salur’un Peri kızına âşık olması ve onunla evlenerek kırdan avlayıp zevk ü safa sürmesinin uzun uzadıya anlatılması, Dede Korkut Kitabı’ndaki Tepegöz hikâyesinde bulunmamaktadır. Peri kızının, Kazan’a koştuğu, “yıkarken, yürürken ve saçımı tararken bakma” şeklindeki üç şartın ise, destana Türkmenistan “Peri (Cadıgöylik)” masallarından geçtiği düşünülebilir. Zira, Türkmenistan sahası bu tür masallar bakımından bir hayli zengindir. Dede Korkut Kitabı’nda cahil bir çobana izafe edilen böyle bir davranışın, Kazan Han gibi şöhretli bir Oğuz Hanı’na mal edilmesi, yine masalların tesiri ile olsa gerektir. Bütün bunlara rağmen, İğdir rivayeti, olay kuruluşu ve yapı bakımından yeni bir anlatmadır. Bu destanda Salur Kazan’ın yeni bir mâcarâsı işlenmiştir. Ancak bu rivayetin sözlü gelenekte aşınmaya uğradığı, bir çok masal unsurlarının destanın bünyesine alındığı ve dolayısıyla orijinalliğinin kısmen bozulduğunu söyleyebiliriz. Bu da sözlü gelenekte yaşayan destanlar için hayat şartlarının değişmesi sebebiyle normal karşılanması gereken bir hadisedir. Esasen İğdir boyu ile ilgili sözlü gelenekten Mäte Köseyev bir başka rivayet derlemiş ve 1943 yılında yayınlamıştı. Sözü geçen rivayette, annesinin kendisini dünyaya getirirken ölümü üzerine İğdir’i uzak bir yerdeki sütanneye veren Salur’un birkaç yıl sonra onu alıp dönerken “Bu kul mu” sorusuna “İğdir (=hür doğmuş)” cevabını verdiği ve İğdir boyunun adının da buradan geldiği belirtilmiştir.⁶⁰

“*Tekemuhammet*” ve “*Salır Gazan ve İtemçek Hekayesi*” adlı destanlar, Nurmırat Esenmıradov tarafından Merv’den derlenmiştir. Her iki destanda da yine

⁶⁰ Köseyev, M., *Sovyet Edebiyatı*, 1943, s. 7.

merkezî kahraman *Salur Kazan*'dır ve olaylar onun etrafında gelişir. "Tekemuhammet" Destanı'nda Salur'un evlenişi, Kan Turalı Destanı'ndaki Kan Turalı ile Selcen Hatun'unkine benzer. Ancak Salur, Afganistan Şahı'nın güzel ve kimsenin yenemediği pehlivan kızıyla evlenmek için tek bir şartı yerine getirmesi, yâni güreşte onu yenmesi gerekmektedir. Kan Turalı'nın evlenmesi ise, Salur Kazan'dan farklı olarak bir değil, şart olarak koşulan ve birçok kimsenin canına kasteden kara buğa, kara buğra ve arslan gibi üç azgın "canavarı" yenmesine bağlıdır. Dede Korkut Kitabı'nda aslında sadece Bay Böre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda kahramanın sevdiği kızla evlenmek için güreşip onu yenmesi, temel motiflerden biri olarak işlenmiştir. Sözü geçen destanda Beyrek, ok atmak, at yarıştırmak ve güreşmek gibi üç ayrı müsabakayı kazandıktan sonra Banı Çiçek'i adaklısı olmaya razı edebilir. "Tekemuhammet Destanı"nında Salur, bir tek güreş imtihanını başarır ve hiç bir güçlkle karşılaşmadan Şahın güzel ve güçlü kızıyla evlenir. Ayrıca düğün kız evinde, yâni şah'ın sarayında yapılır ve düğünden sonra damadın bir kaç gün kız evinde kalması âdetten olduğu için, Salur Kazan bir iki ay burada kalır. Gerdek odasının, gelinin babasının evinde hazırlanması ve genç çiftlerin belli bir süreyle burada kalmaları âdeti ise, bugün Tatar Türkleri arasında hâlâ yaşamaktadır. Tekemuhammet Destanı hacmi itibariyle küçük, tek bir olay üzerine kurulu yeni bir Salur Kazan destanı olarak görünmektedir. Salur Kazan'ın bu destanda Oğuz'da "beylik kılan" yedi kızdan biri olan *Boyu Uzun Burla Hatun*'dan başka bir hanımla evlendiği ortaya çıkmaktadır. Salur'un bu karısından doğan çocuklarının aldıkları adlar, Oğuzname'lerdeki Han'ların soyunun sayımını hatırlatmaktadır. Salur adının, Salur Kazan'ın üçüncü oğluna ad olarak verilmesi ise ilgi çekicidir. Bu durum, Salur Kazan adında, aynı veya başka nesilden hanların da Oğuzların başına geçtiğini düşündürmektedir. Dolayısıyla daha sonraki Salur adlı kahramanların maceralarının Salur Kazan ile ilgili anlatmalara karışması pek tabiidir. Bu bakımdan Salur Kazan'ın sözlü gelenekteki rivayetlerine biraz daha ihtiyatla yaklaşmamız gerekmektedir.

"*Salur Gazan ve İtemçek Hekayası*" ise, Salur Kazan'ın olağanüstü varlıklarla mücadelelerini işlemektedir. Ayrıca bu destanda, realist bir unsur olarak Salur Kazan'ın nasıl evlendiğine de yer verilmiştir. Bu evlilik, tıpkı Tekemuhammet Destanı'ndaki gibi bir şah kızı ile yapılacak güreş müsabakasına dayanmaktadır. Kızın "kalın"ı olarak sadece güreş gösterilmiştir ve müsabakanın sonununda yenebilen onunla evlenmeye hak kazanacaktır. Salur Kazan'ın güreşin sonununda kızı yere yıkmayıp bir saygı ifadesi olarak ters çevirmesi ve çok yaşlı olduğunu belirterek, yaşıyla evlenmesini söylemesine rağmen, kızın kabul etmeyip onunla evlenmekte ısrarı Tekemuhammet destanında yer almaz. Salur Kazan'ın bu destanda, İtemçek ve diğer tabiatüstü güçlerle savaşması mitolojik bir iz mi, yoksa masallardan intikal etmiş bir özellik midir? Aslı *Binbir Gece Masalları*'nda yer alan *Seyfü'l-Mülûk* hikayesinde buna benzer motiflerin bulunduğunu biliyoruz. Söz

konusu masal, destan üslubunda Türkmen bagşıları arasında anlatılmaktadır. Şecere-i Terakime'de ve Dede Korkut Kitabı'nda Salur'un insanları yutan dev bir yılanı öldürerek Oğuz kavmini büyük bir belâdan kurtardığı belirtilmişti. İtemçek destanı'nda, İtemçek'den ünlü bir eşkiya ve sihirbaz olarak söz edilmesi destan kahramanını, masal kahramanlarına yaklaştırmaktadır. Ayrıca Salur, bu rivayette Şecere-i Terakime'den farklı olarak Hacca giderken evinin baskına uğramasa dolayısıyla geri dönmüştür. Tekemuhammet Destanı'da olayların geçtiği coğrafya Oğuz yurdu ile ona komşu olan Afganistan'dır. Fakat bu coğrafya ovaları, dağları ve diğer yer yüzü şekilleri itibariyle pek belirgin değildir. "Salır Gazan ve İtemçek Hekayesi"nde ise, coğrafi ad olarak Amuderya Irmağı ile bu ırmağın ortasındaki bir adadan bahsedilmektedir. Bu adlar da şüphesiz ki diğer Türk destanlarındaki gibi itibarî adlardır.

Türkmenistan sahasından derlenen bu metinlerin ağız özellikleri dikkate alınmadan ve muhtelemeden ayrıntı kabul edilen birkısım parçaları kısaltılarak Türkmen yazı diline çekildiği ve öylece yayınlandığı anlaşılmaktadır. Türkmen destanları üzerinde çalışan araştırmacıların son zamanlarda bu metinleri kaynak kişilerden derlendiği şekliyle daha geniş olarak yayımlayacakları haberi verilmektedir. 1936 yılında Bakû'de yayınlanan Bakinski Raboçiy gazetesinin 4 Ağustos tarihli sayısında Prof. Bekir Çobanzade, Leningrad Şarkiyat Ensitisü yazmaları arasında Dede Korkut'un 13. Hikayesini bulduğunu yazmıştı.⁶¹ Ancak, bu haberin doğru olup olmadığı şimdiye kadar ortaya çıkmamıştır. Dolayısıyla, Türkmenistan'da sözlü gelenekten derlenen "İğdir", "Tekemuhammet", "Salır Gazan ve İtemçek Hekayesi" Dede Korkut Kitabı'ndaki Salur Kazan destanlarını tamamlayan yeni rivayetler olarak görülmektedir.

Oğuznameler ve Korkut Ata Kitabı, Kırgız, Kazak, Özbek, Türkmen, Azerbaycan sahasından Anadolu ve Rumeli'ye kadar bütün Türklerin müşterek destanıdır. Birçok araştırmacının yaptığı gibi onu dar bir coğrafyanın içine hapsetmek, soyumuzun düşmanı "tepegöz/kellegöz /yekegöz/lerin ekmeğine yağ sürmek demek olur. Bütün Türk destanları gibi, Dede Korkut destanları da Türklüğü birleştiren bir dstandır. Bugünkü araştırmacılar olarak bizlerin görevi, ulu atalarımızın sonsuza doğru uzanan hayat ve kader çizgisinde her bir destanı, teşekkülü, tasnifi, motifleri, coğrafyası, tarihî tabakaları, dil ve üslubu, icra hususiyetleri bakımından en ince ayrıntısına kadar tahlil ederek büyük Türk kütlesine bu birliğin parçalarındaki sağlamlık ve devamlılığı göstermektir.

⁶¹ Ergin, Muharrem, *A.g.e.*, s.33.

METİNLER

Türkmenistan'dan derlenen yukarıda inceleme kısmında belirttiğimiz Dede Korkut destanların on ayrı rivayetini sırayla önce latin harfleriyle Türkmen Türkçesinde, daha sonra da Türkiye Türkçesine aktararak verdik. Kril harfli Türkmen Türkçesindeki metinler, Türkiye Türkçelerinin alfabesine yaygın olarak bilinen karşılıklarına göre çevrilmişlerdir. Ancak, Latin harflerinde farklı olarak Kril harfli metindeki ə=ä ve Һ=ñ işaretleriyle gösterilmiştir. Ayrıca, bizim verdiğimiz metinlerdeki parantez içindeki numaralar, metinlerin alındığı kitaptaki satır numaralarını karşılamaktadır.

IZA BERLEDİREN NESİLSİZ

(ATA RAHMANOV'İN YAZGILARINDAN)

Birevi boladır imiş, birevi-te bolmıdır imiş, gadımıl-zamanda zuryatsız yaşdıran bir beg bola(5)dır. Bul begiñ kolında kırk yigidi boladır. Budäki Beg birek goç yigit boladır. Şol zamanda begler begi Bayandır diydiren han, Türkmen halkına hanlık edermiş.

Günleriñ birevinde Bayandır özüniñ karıdıran kol(10)astı yerindäki begleri çağırıp, oturişik-gürriñ yaran etmek isledir. Türkmen yaşulularını yıgnadır, geñeş toyı ededir. Geñeş toyı gutaranda, Bayandır geñeş toyına gelenlere: “Azan gelediren mimanlarda kimiñ zuryadı bolmasa, oña ıza beriñ, hormat etmiñ” (15) diyidir. “Kimiñ ovlı bolsa , onları ak baydak teyinde, ak kiziñ üstünde olturdiñ, kimiñ naçar zuryadı bolsa, onıta hormatlñ” diyidir.

Sora Bayandır “gürriñ yaranım bar, begler kelsin” diydir de çar çekdiredir. (20)

Azan bilen Han'ın oturluşığına hemme Türkmen begleri keledirler. Bul oturluşığına ıza berilediren nesilsiz te keledir. Muña sıra hizmet etmidirler, atını tutmıdırlar, kel otur diymidirler. Budäki keymagal özi düşedir, atını takadır, märeke gıra (25) gında baratır ta oturardır. Munuñ yanında oturdıranlar budäkiden turup kaçadırlar. Bul Nesilsiz sıra bul närse acığı keledir. Sora beglere ovkat, arak, şerap çekile başladır. Nesilsiz hödür etmidirler. Bul özü baradır ta galca kenarında oturadır. (30) Budäki baradıran, keyinki adamlar turadır ta kaçadırlar.

Bu Nesilsiz özüni hemsitip, acıgılap, darsayıp ornundan turadır ta:”Siz maña ne üçin ıza beresiz” diyip, gıgıra sorıdır. Şul zaman Bayandır (35) eşitedir te: “Saña Huda zuryat bermändir, ızalıpdır, biz de seni ızaladırs” diydir. Bul Beg, Han'ın sözünü eşitdir te atlanadır, bir başa öyüne gıp basadır.

Beg öyüne keledir. Naçarına acıglanıp öltürmek islidir. Bul begiň naçarı oña:
(40)

—Sen meni öltürme, açları toyguz, yalañaçları keygiz, hullas halkiň birevi dova etip, onuň dovası kabul bolup, ovlımız bolgay, diydir. Budäki beg naçariniň aytanı makul biledir, açları toyguzadır, yalañaçı keygizedir. Sora bireviniň dovası kabul bo(45)ladır ta bul begniň ovlı boladır. Boladıran ovlana at koymıdrlar. Budäki ovlan beg bolup yetişedir, sora at takmıdrlar.

Ovlanıň atsızlığı uçin deň-duçarları ıza beredirler. “Yestiň bolsa, at kazan” diydirlar. Ovlan bul närse albırdır, acıglanıp ıglıdır. Günleriň birevinde atsız ovlan deň-duçarları bilen küreş meydanında aşık oynıtırlar. Bu meydana begler begi hanın övgili bugası boşıp keledir. Keyinki ovlanlar kaçadırlar. Atsız ovlan sıra korkmıdır, kaçmıdır. (55) Buga ovlana avana avana kelidir. Ovlan buganıň şart-şart muynuzından tutadır. Buga ovlanı aldına, keynine itelidir. Ovlan ta buganı altın keyin itelidir. Buga ovlanı alta itelidiren de, ovlan buganıň alından sovladır, buga sürişip yıkıladır. Ovlan buganı (60) tamamlıdır, öltüredir.

Bul habar halka yayrıdır. Çarçılar çar çekedirler. Beg ovlına at takmak islidir, toy etedir. Bul toya halayık sıra köp keledir. Toya bagşılarnı piri Gorkut pir te keledir. saz çaladır, nama aytadır. Toyun soň(65)unda Gorkut pire:”Bu ovlana at tak” diydirlar. Gorkut:

— Ovlan buganı öldürti, diydir-te, ovlanıň atı Bugaç Beg bolsun, diydir. Sora ovlanıň atı Bugaç Beg boladır. Bugaç Begi birek goç yigit bolup yetişedir, at (70) çapadıran, bayrak aladıran av avlıdıran, boladır. Bul närse atasınıň yigitlerine sıra yaramıdır. Atasınıň yigitleri dim hilegär boladırlar. Bul cuvanamertler Bugaç Beg’i öldürmek islidirlar. Begiň dövlətini özleri almak uçin tema etedirlar. Bul sır bilen (75) begi, Bugaç begi “ava çıkalı” diyip goymıdrlar. Bular ava çıkadırlar. Avda bul omma-oturan, atasına nâlet ketirenler Bugaç Beg’iň altına baradırlar ta:

—Sen ataña öz güycüni körset, keyikleri, ataň altına sürlin ketir, diydirlar. Bugaç Beg, bul işi (80) makul biledir, keyikleri at altına salıp, atasınıň altına yıgnıdır.

Budäki cuvanamertler Begiň altına baradırlar ta:

—Seniň ovlıň keyikleri gabalap, seni atıp öltür(85)mek islidir, bize dövletiňe eye bolmak islidir, seni öltürmänkä, sen onı öltür, diydirlar. Beg yigitlerinden bul närseni eşidip, sıra acıglanadır, yüregi kopadır, kolları kaldırdır, yayını gezip, ovlanı atadır. Ok Bugaç Beg’iň tap düşünden batadır, (90) ovlan atını boyunlup, geze geze, sora yıkıladır. Beg keyin yigitleri bilen ovasına kaytadır. Beg’iň önüne

“Bugaç Beg’iñ birinci avını iyeli, şerabını içeyli” diyip, halk yıgnandı. Beg avsız, ovlını meydanda taşlıp, boş keledir.

(95) Beg’iñ naçarı: “Ovlım handa.” diydır-te Beg’den sorıdır. Beg yüzünü acıdıran dalak yanı etip, sıra cogap bermidir. Halayık bul sırnı köredirler-te, turup kitiberedirler. Sora Beg’iñ yigitleri naçara:

—Ovlın avda, sagdır, diydiler. Ovlanıñ acası (100) munda bir hikmetiñ bardığını biledir te, atlanıp kenizleri bilen av avlanadıran yere baradır. Ovlını agtarıp, tapadır onı dārılıp, beceredir, adam etedir. Bugaç Beg yarararlıktan kutuladır. Övlerine kelmidir. Çölte av avlıp keziberedir.

(105) Bugaç Beg’iñ acası bul sırnı bayına sıra aytıdır. Atasınıñ ovlınıñ tiriliginden sıra habarı bolmıdır.

Emma kırk cuvanamert biledir. Bul atasına nālet ketiredirenler begi öltürmek için ava çıkadır (110) lar. Bul sırnı begiñ naçarı biledir. Ol ovlınıñ altına keledir te:

—Ol omma oturanlar atañı öltürmek islip, ava kitdiler, diydır. Ovlan bul nārsā şatlanadır.”Atam meni öltürmek isledi, men ne için oña yardım (115) beredirin” diydır. Onda ovlanıñ acası:

—Atañ kişi sözüne kitedir, akılsız boladır, sen, ovlum akıllı bol! diydır. Bugaç Bag acasınıñ vasiyetini makul bilip atlanadır, duşmanıñ üstüne baradır. Atasınıñ yigitlerini yekme yek öltüre (120) dir, eli, ayagı küylüngi yatadıran atasını boşadadır, övlerine alıp keledir, toy etedirler. Toya Gorkut pir te keledir, saz çaladır, nama aytadır, söz sözlüdür, halka nesihat beredir. Nesihatlar yayrıdır, bilbil deyin sayrıdır.

HAKARET EDİLEN NESİLSİZ

Bir varmış bir yokmuş. Eski zamanlarda çocuğu olmayan bir bey varmış. Bu beyin etrafında kırk yiğidi varmış. Sözü geçen bey, yiğit bir kişiymiş. O dönemlerde beylerbeyi Bayandır denilen Han, Türkmen halkına hanlık edermiş.

Günlerin birinde Bayandır, kendisinin maiyetindeki beylerini çağırıp, büyük kurultay toplamak istediğini söyler. Türkmen genç ve ihtiyarları önce danışma meclisini kurarlar. Bu toplantının sonunda Bayandır Han danışma meclisine katılanlara: “Sabah kurultaya gelecek olan konuklardan kimin zürriyeti yoksa ona eziyet edin, saygı göstermeyin; kimin oğlu varsa onu ak bayrak altına, ak keçenin üstüne oturtun; kimin de kız çocuğu varsa, o kişiye de hürmet edin” demiştir.

Sonra Bayandır: “Büyük kurultayım var, beyler gelsinler” demiş ve ilan ettirmiştir.

Seher vakti ile, Han'ın kurultayına bütün Türkmen beyleri gelmişlerdir. Bu kurultaya ceza verilecek olan Nesilsiz de katılmıştır. Ona, burada hiç kimse hizmet etmez, atını tutmaz, gel otur demez. Sözü geçen masum atından inip, kendisi bağlar, meclisin bir kenarına varıp oturur. Orada bulunanlar yerlerinden kalkarlar onun yanından uzaklaşırlar. Nesilsiz, bu yapılanlara öfkelenir. Bir süre sonra beylere yiyecek, rakı, şarap getirilmeye başlanır. Fakat Nesilsiz'e ikram etmezler. O kendiliğinden kazanın yanına gidip oturur. O varınca, buradaki adamlar da kaçıp giderler.

Nesilsiz, kendisinin yerilmesine, küçük görülmesine öfkelenip, yerinden kalkar: "Siz bana ne için eziyet ediyorsunuz" deyip, bağırarak sorar. O sırada Bayandır işitir ve: "Sana Tanrı çocuk vermemiştir, cezalandırmıştır. Biz de seni cezalandırırız" diye söyler. Bey, Han'ın bu sözünü işitir ve atına biner, tek başına evine döner.

Bey evine gelince hanımına öfkelenip, öldürmek ister. Hanım'ı ona:

- Sen beni öldürme, açları doyur, çıplakları giydir, masum halkından biri dua ederse onun, duası kabul olur ve oğlumuz doğar" der. Sözü geçen bey, karısının söylediğini makul görüp, açları doyurur, çıplakları giydirir. Sonra birinin duası kabul olur ve beyin oğlu doğar. Doğan çocuğa ad koymazlar. Sözü geçen oğlan bey olarak büyür, fakat adı yoktur.

Oğlanın adı olmadığı için akranları-arkadaşları eziyet ederler. "Gücün, cesaretin varsa ad kazan" derler. Oğlan buna alınıp, öfkesinden, ağlar. Günlerin birinde adsız oğlan, akranları ile güreş meydanında aşık oynamaktadır. Bu meydana, beylerbeyi Han'ın şöhretli boğası boşanıp gelir. Diğer çocuklar, kaçarlar. Adsız oğlan, o anda korkmaz, kaçmaz. Boğa, oğlana koşarak gelmektedir. Oğlan boğanın boynuzundan çabucak kavrar. Boğa oğlanı önünde sürer. Oğlan da boğayı geriletir. Boğa oğlanı yeniden sürmeye başladığında oğlan, boğanın önünden kaçar, boğa sürünüp yıkılır. Oğlan, boğaya yetişip, öldürür.

Bu haber halk arasında yayılır. Tellallar bağırtılır. Bey, oğluna ad koymak ister. Şölen yapılır; halkın çoğu bu törene katılır. Şölene âşıkların pîri Korkut Pîr de gelmiştir. Saz çalar deyiş söyler. Şölenin sonunda Korkut Pîre: "Bu oğlana ad koy" derler. Korkut:

- Oğlan boğayı öldürdü, adı Boğaç olsun, der. Sonra oğlanın adı Boğaç Bey olur. Boğaç Bey, bir koçyiğit olarak yetişir. At süren, bayrak açan, av avlayan, bir er olmuştur. Bu durumdan babasının yiğitleri pek hoşlanmazlar; hileler düşünürler. Babasının yiğitleri, Boğaç Bey'i öldürmek isterler. Beyin yerine kendileri geçmek arzusundadırlar. Bu niyet ile Bey'e ve Boğaç Bey'e ava çıkalım diye sık sık teklifte

bulunurlar. Günün birinde ava giderler. Avda, sözü geçen eğri oturanlar, atasına lanet ettirenler Boğaç Bey'in huzuruna varıp:

- Sen, babana kendi gücünü göster; geyikleri atının önüne sür getir, derler. Boğaç Bey bu işi makul bilip, geyikleri atın önüne katıp babasının huzuruna toplayıp getirir.

Sözü geçen yiğitler, Beyin huzuruna varırlar:

- Oğlun geyikleri bahane ederek ok atıp seni öldürmek istiyor. Bize ve devletine sahip olmak arzusunda, seni öldürünceye kadar sen onu öldür, derler. Bey, yiğitlerinden bu sözleri işitince öfkelenenir, yüreği burkular, ellerini kaldırır, yayını kurup oğluna atar. Ok, Boğaç Bey'in tam göğsüne saplanır. Oğlan atının boynuna sarılır, bir müddet öyle dolaşır, sonra düşer. Bey, yiğitleri ile obasına döner. Bey'i karşılamaya "Boğaç'ın birinci avını yiyelim, şarabını içelim" diye halk toplanmıştır. Bey avsızdır ve oğlunu bırakmış, boş gelmektedir.

Bey'in hanımı: "Oğlum nerede" diye Bey'den sorar. Beyin yüzü, acımış dalak gibi kızarır, ama cevap vermez. Halk bu durumu anlar, çekip gider. Sonra yiğitler, Bey'in hanımına:

-Oğlun avda, sağdır derler. Oğlanın anası, bunda bir iş olduğunu bilir ve atlanır, cariyeleri ile beraber av yerine gider. Oğlunu arar, bulur. Tedavi edip, iyileştirir ve ayağa kaldırır. Boğaç Bey, ağrılarından kurtulur. Evlerine dönmez, ovada av avlayıp gezer.

Boğaç Bey'in anası bu durumu kocasına söylemez. Babasının, oğlunun yaşadığından haberi yoktur.

Ancak, kırk yiğit bunu bilirler. Bey'den halkı nefret ettirenler Boğaç'ı öldürmek için ava çıkarlar. Bu hali oğlanın anası sezer ve oğlunun yanına gelerek:

-Baban başkalarının sözüne inanan akılsızdır, oğlum sen akıllı ol, der. Boğaç Bey, anasının nasihatini makul görüp atlanır düşmanlarının üstüne varır. Babasının yiğitlerini birer birer öldürür. Eli, ayağı bağlı yerde yatan babasını çözer. Evlerine alıp gelir. Şölen yaparlar. Şölene Korkut Pîr de gelir. Saz çalar, deyiş söyler, halka nasihat eder. Nasihatler halka yeter, bülbüller öter.

MAKAV

Birevi boladır, birevi te bolmıdır. Gadımıl zamanda goca kişiniñ makav bir ovlı boladır. Büdäki Makav yoluñ üstünde bir köpri saldıradır. Köp(5)rüden keçedirenden on baş teñne, keçmidirenden orup keçiredir te, otuz teñne aladır.

Şu yerte Makav'ın gudugı ta boladır. Guduktan suv içedirenlerden on teñne, içmidirenlerden, urup içiredir te, yigrimi teñne aladır. Bu Makav köprüsini, gudugını bahanalıp, sıra horlıdır, köp ıza beredir. Adamlar munuñ horlugına çıdamıdirtı, emma Makav bilen erkeleşmidirlerti, kemmagallar Makav'a sıra köp gargırdılar. Makav'a köp gargış siñedir.

Günleriñ birevinde Makav'ın gudugınıñ kenarına (15) sıra köp küren oba köçüp keledir. Bul köçüp keledirenlerde Makav'ın dogan karındaşları ta boladır.

Bir günü Makav'ın äkelerinden birevi öledir, budäki Makav “Äkemi kim öltürdi” diydirdir te sorıdır. Oturanlar budekä “Ezrayıl öltürdi” diydirdiler te, (20) covap beredirler. Makav:

—Men Ezrayıl'ı görsem, harımı alartım, diydirdir te, men-menlik etedir.

Huda bul närseni eşidip: “tova etmise, Makav'ın canını al”, diyip, Ezrayıl'a buyruk beredir. Ez(25)rayıl Huday'ın buyrugı bilen gara geyip, göze görünip keledir. Makav Ezrayıl'ı görüp:

—Sen näme üçin meniñ äkemi öltürdiñ, diydirdir te, Ezrayıl'a topludır. Ezrayıl, Makav'ın ayagından tutup, canını almaga başlıdır. Makav gorkadır, (30) galdırıp tova etedir, tovası kabul bolmıdır. “Huda Ezray (...) anınıñ dereğine can bersin” diydirdir te, buyruk beretir. Sora Makav, Ezrayıl bilen äkesiniñ yanına barıp, canını sorıdır, ol ta ber (35) midir. Sora eleyiniñ aldına baradır. Naçarı:

—Meniñ älemdede sensiz yaşıdıranımtan, yaşamıdıranım yağşı, meniñ canımı al, diydirdir. Huda bul sırdan keyin Makav'ın eleyiniñ canını almıdır, dilidirende canını bermedik äkesiniñ atasınıñ, aca(40)sınıñ canını aladır. Makav'a kemmagallarıñ gargışı siñeni üçin, äkesiz, atasız, acasız yetim kalıdır. Sora Gorkut Pir keledir, saz çaladır, nama aytadır, söz sözlüdür, nesihat etidir te,

—Kimde kim Makav yanı horlasa, kemmagallarıñ gargışına kalsa, Tanrı onı (45) ızalıdır, yetim kaldıradır, diydirdir.

DELİ

Bir varmış, bir yokmuş, eski zamanda yaşlı bir adamın deli bir oğlu varmış. Sözü geçen Deli, yolun üstüne bir köprü yaptırmış, geçenlerden on beş akçe, geçmeyenden dövüp otuz akçe almış.

Söz konusu yerde Delinin bir de kuyusu bulunmaktaymış. Kuyudan su içenlerden on akçe, içmeyenlerden döverek yirmi akçe almış. Bu deli köprüsünü, kuyusunu bahane ederek halka zulüm edermiş. İnsanlar bu zulümüne dayanamayıp onunla baş edemezler ve beddua ederlermiş.

Günün birinde Delinin kuyusunun yakınına büyük bir oba göçüp gelir. Bu göçüp gelen obanını içinde Deli'nin kardeşleri de vardır.

Bir gün Deli'nin ağabeylerinden biri ölür. Sözü geçen Deli "ağabeyimi kim öldürdü" diye sorar. Orada bulunanlar ona "Azrail canını aldı" diye cevap verirler. Deli:

-Ben Azrail'i görsem intikamımı alırdım, diyerek mağrur bir şekilde konuşur.

Tanrı bu sözü işitip: "Tövbe etmezse Deli'nin canını al" diyerek Azrail'e buyruk verir. Azrail, Tanrı'nın buyruğu ile kara giyip, göze görünecek şekilde gelir. Deli, Azrail'i görüp:

- Sen ne için ağabeyimi öldürdün diyerek ona hücum eder. Azrail, Deli'nin ayağından tutup canını almaya başlar. Deli korkar, tövbe eder, tövbesi kabul olunmaz. Tanrı, Azrail'e: "Yerine can versin" diye buyruk verir. Sonra Deli, Azrail'le ağabeyinin yanına varır. Canını ister. O canını vermez. Babasının huzuruna varır; canını ister, o da vermez. Sonra karısının yanına varır. Karısı:

- Âlemde sensiz yaşayacağıma, yaşamamam daha iyidir, benim canımı alsın, der. Tanrı, bu sözden sonra Deli'nini karısının canını almaz ve istediği zaman canını vermeyen onun annesinin, babasının, ağabeyinin canını alır. Deli'ye, zavallı insanların bedduası tuttuğu için anasız babasız, ağabeysiz kalır. Daha sonra Korkut Pîr gelir, saz çalar, deyiş söyler, nasihat eder ve "Her kim ki Deli gibi insanlara zulüm ederse masumların bedduası ile Tanrı onu cezalandırır, yetim kalır" der.

YEKEGÖZ

Birevi boladır imiş, birevi te bolmıdır imiş. Gadımıl-zamanda Salır diydiren il boladır, bu ilin hanına Salır Gazan diyedirenler.

(5) Günlerin birevinde Salırın ili elkine köçedir, yazlag etedirler.

Salırın ili elkin oturadında, bul ilin üstüne tünde yağı çozadır. Duşman köp yesir aladır. Halayığın köpi targıp kaçadır. Kaçadılarının birevin (10) süyt emediren balası yurtda kaçıp kaladır. Bul bala azan sahar çağı yıgıdır. Bul balanın yıgıdırın sesini eşidip bir şir keledir, balanı ısgıdıp, yüz gözünü yalıdır ta ovlanı alıp kitedir, bir dağın govagina eltedir te emizedir, eklidir. Bul ovlan yalañ (15) boladır, bedenine tükler öredir. Bala emedeklidir, sora yoridir. Yaş yarım boladır. Salır ili yine tek şul yere elkin göçüp keledirler, yazlıdırlar.

Günlerin birevinde bul ovlanın atasının padımanı padada gezip yörendirende, bir şirin tek her gün (20) kelip, bir tükli balanı emizidirenini göredir te, özünün

begine habar beredir. Beg bul nersäni eşidedir te, öziniň adamları bilen barıp, ovlanı alıp kaytadırlar, oylan dağıň govagına kaçadır, yene tutup ketiredirler, oylan hullas durmıdır, sıra adam di(25)line düşünmidir. Bul vakıganı Salır ile Gorkut pire habar beredirler. Gorkut bul yere keledir. Söz sözlüdir ovlana nesihat etedir, saz çaladır. Ovlanıň adına halayık köp “bes et, govaga gitme” diydireleri üçin, Beset at takadır. Sora bul ovlanıň adı Beset (30) boladır. Mundan keyin ovlanı kim çağırsa “Beset”, oylan bilen sözleşse “Beset” hemme il “Beset” diydirdiler. Oylan Gorkut piriň vasiyetini, halkıň aydanını ededir. Soran sıra dağıň govagına kitmidir. Dile düşe başlıdır. Egi -baş keyedir, adam bolup yeti(35)şedir.

Günleriň birevinde şul ovada zına edediren eley bir Yeke Göz ovul dogradır. Bul oylan günbey-gün, sagat-bay sagat, dım tiz ösedir, yaşına yetmi yöridir. Bul ovlanı sıra ovkatdan toyurıp bilmidirlər.

(40) Günleriň birevinden Yekegözüň acasınıň koňşusınıň sığırı yok boladır, sorakı tünde eşegi yok boladır. Sora her gün bireviň sığırı ya eşegi, ya da atı boladır.

Adamlar munı aňtımaga başlıdırlar, emma sıra (45) munı bile bilmidirlər. Yekegöz malları säher-azan iyedirtim. Yekegöz duydırmıdır-ta ovanıň hemme mallarını iyedir te, adamları, balaları iymäge başlıdır. Munı halayık bilip yurt taşap kaçadırlar, halkıň keyinden Yekegöz-de baradır.

(50) Halk sıra kaçıp kutulmıdıranını bilebilir te ilçi edip, Gorkut piri iberedirler. Gorkut piri iberedirler. Gorkut pir Yekegözüň altına baradır, onun bilen sözleşedir. Tek onuň her günki ovkatına bir adam, otuz batman tüvi bermeli boladır. Onuň ovkatını bişirediren bir kempir te (55) beredirler. Kempir, Yekegöz bilen sözleşedir: “Ne üçin saňa ok yetmidir” diyidir te sorıdır. Yekegöz: “Meniň gözümden başga bedenime ok, ot ötmidir” diydir. “Yeke gözüme ok-ta, ot-ta ötedir” diydir.

Günleriň birevinde bir kemmagalıň ovlunu (60) Yekegöz’üň iymegine gezek keledir, bul kemmagal, kempir ıglıp, Beset’iň aldına baradır. Beset bul kemmagala rehim ededir. Beset atlanadır ta “Yekegöz’ü öltüredir men” diydir te kitedir. Beset Yekegöz’üň aldına baradır ta ondan sıra köp ok atadır, bul oklarıň bire (65)vi-te sıra kâr etmidir. Yekegöz, Beseti görüp güledir te onu tutup, kırk kulak kazanıň teyine salıp koyadır.

Yekegöz munı aňından çıkaradır, ovkat iyip uklıdır ta galadır. Beset kazanıň teyiniň bir bövrüniň astını kövüp çıkadır. Sora Beset ovkat bişirediren (70) kempiriň aldına keledir te:

-Tek muni kaday öldürüp boladır? diyip sorıdır. Kempir özünüñ göş çapadıran bir garı pıçagını beredir te :

-Oda sal, gızdır, tek gızaran keyin al ta Yekegöz' (75)üñ gözüne bazıradıp bas, bolmısa munuñ özge bedenine tıg, ötmüdir! diydir.

Beset pıçağı oda sokadır, tap onı dım gızartıp, Yekegöz'üñ gözüne basadır. Yekegöz tarsaylıp ornundan turadır-ta, Beset'in ökçesine tüşedir, Beset kaçıp go (80) ra giredir. Yekegöz goranıñ agzında duradır-ta satanıñ teyinden goyunları birev birev barlıp çıkara başlıdır. Beset tiz goyunlarıñ içinde bir goçgarı öldüredir-te, deresine özi kiredir, goçgar yanı Yekegöz'üñ satanıñ teyine baradır. Yekegöz barlıdıran (85) , te-riden çıkadır ta kaçadır. Yekegöz yeñe hilegärlik etedir-te:

-Sen meniñ hazınanı gör, diydir. Beset makav hazına giredirin diydir te yine kola düşedir. Yekegöz hazınanıñ agzını tutadır. Beset hazınadaki tok(90)ga altınları aladır-ta Yekegöz'i bellidir. Yekegöz muña bakmayın, cayıñ içini kolı bilen barlımaga başlıdır. Beset asmana garıdıranda, bir otlı gılcını galdırıp duranı göredir-te kelle yanı altını ondan bellip, onuñ bagını üzedir. Gılcıñ dessesinden (95) tutadır ta Yekegöz'üñ kellesini aladır. Yekegöz'i öltürüp, hazınası halka paylıdır. Sora Salır ili kırk gün "Beladan dındık" diydirler-te toy ededirler, bul toya Gorkut pir keledir, saz çaladır, söz sözlüdür, adamlara nesihat etedir.

TEPEGÖZ

Bir varmış bir yokmuş, eski vakitlerde Salır denilen bir boy varmış. Bu boyun hanına Salır Kazan derlermiş.

Günlerin birinde Salır'ın eli yaylaya göçer. Bu elin üstüne geceleyin düşman baskın yapar. Halkın büyük kısmı perişan halde kaçır. Birçoğu esir düşer. Kaçanlardan birinin süt emen kundaktaki bebeği yurtta kalır. Bu bebek, sabah ezanı vaktine kadar ağlar. Sesi duyan bir aslan, oğlan çocuğunu bulup yüzünü, gözünü yalar, ağzına alıp bir dağın kovuğuna götürür. Emzirir, besler. Çıplak olarak büyüyen, bu oğlanın vücudunun her tarafını tüyler kaplar. Çocuk önce emekler, sonra yürür. Ertesi yıl yine aynı yere Salır eli yaylaya çıkar, yazlar.

Günlerin birinde bu oğlanın babasının çobanı, ovada dolaşırken bir arslanın her gün gelip tüylü bir çocuğu emzirdiğini görür ve beyine haber verir. Bey bu sözleri dinler ve adamları ile gidip oğlanı alıp gelir. Oğlan bir süre sonra dağın kovuğuna kaçır. Tekrar yakalayıp getirirler, fakat oğlan rahat durmaz, insanların dilini anlamaz. Bu durumu Salır ile Korkut Pir'e haber verirler. Korkut gelir, Söz söyler oğlana nasihat eder, saz çalar. Oğlanın adına halk sık sık "bes et, kovuğa gitme" dedikleri için "Beset" adını verir. Sonra bu oğlanın adı Beset olur. Bütün

halk “Beset”derler. Oğlan Korkut Pir’in vasiyetini, halkın tavsiyelerini tutar. Artık dağın kovuğuna gitmez. Adı halkın dilinde dolaşmaya başlar. Elbise giyer, adam olup yetişir.

Günlerin birinde söz konusu ovada zina eden kadın, tek gözlü bir oğlan doğurur. Bu oğlan gün be-gün, saat be saat çabucak büyür; yaşına değmeden erkenden yürür. Bir süre sonra oğlanı yemek ile doyuramaz olurlar.

Bir gün Tepegöz’ün, annesinin komşusunun sığırı kaybolur. Ertesi gece eşeği ortalıktan yok olur. Sonra her gün bir kimsenin sığırı, eşeğe veya atı kaybolur.

İnsanlar daha önce tahmin etmedikleri bu durumu farketmeye başlarlar. Tepegöz malları sabaha karşı şafak sökerken ve ezan vakti yemektedir. Tepegöz bununla da doymaz ve insanları ve çocukları da yemeğe başlar. Halk olup bitenleri öğrenir ve yurt tuttıkları yerden başka yer göçederler ama, Tepegöz peşlerini bırakmaz onlarla birlikte gelir.

Halk artık kaçıp kurtulamayacaklarını anlarlar ve Tepegöz’e elçi olarak Dede Korkut’u gönderirler. Dede Korkut yanına vararak onunla konuşur. Sonunda onun günlük yiyeceği olarak bir insan ve otuz batman pirinç vermeye razı olurlar. Ayrıca onun yemğini pişirmeye bir de yaşlı kadın verirler. Yaşlı kadın, Tepegöz’ie konuşur; “sana niçin ok batmıyor” diye sorar. Tepegöz: “Benim gözümden başka yerime, vücuduma ok ve ateş işlemez” demiştir. “Tek gözüme ise, ateş de ve ok da dokunur” demiştir.

Günlerin birinde Tepegöz’ün yemesi için sıra yoksul bir kadının oğlunu gelir. Bu yaşlı kadın ağlayarak Beset’in huzuruna varır: Beset, bu kadına merhamet eder ve atına binip “Tepegöz’ü öldüreceğim” diyerek yola çıkar. Tepegöz’ün yanına yaklaşır ve ona bir çok defa ok atar. Fakat bu okların hiçbirisi Tepegöz’e saplanmaz. Tepegöz, Beset’i görür, güler ve yakalayıp kırk kulplu kazanın dipine atar.

Tepegöz bu hadiseyi unuttur ve yemek yiyip uyukuya dalar. Beset kazanın dibinde yan kısımdan bir yeri delip çıkar. Sonra Beset yemek pişiren kadının yanına gelir.

-Bunu neresinden öldürmek mülkündür, diye sorar. İhtiyar kadın kendisinin et kesitiği büyük bıçağını verir ve:

-Ateşte kızdır, tam kızardıktan sonra al ve Tepegöz’ün tek gözüne cazırtadıp bas, bunu yapamazsan onun bedenine kılıç, ateş bir şey yapmıyor” der.

Beset bıçağı ateşe sokar, kıp kırmızı kızartıp Tepegöz’ün gözüne basar. Tepegöz sıçrayıp yerinden kalkar Beset’in peşine düşer. Beset kaçıp bir ine girer. Tepegöz inin kapısını tutar ve içeride bulan koyunları birer birer paçasının altından geçirek kontrol eder. Beset, koyunların içinden çabucak bir koç kesip

postunun içine girer. Diğer koyunlar gibi Tepegöz'ün bacaklarının arasından geçerken posttan çıkıp kaçar. Tepegöz hilekarlıkla onu kandırır ve:

-Sen benim hazinemi gör, diye teklifte bulunur. Beset, saflık eder, hazineyi göreyim diye yeniden Tepegöz'ün eline düşer. Tepegöz, hazine odasının kapısını tutar. Beset hazinedeki iri altın topları alır Tepegöz'e atar. Tepegöz buna aldırılmaz ve odanın içini eli ile aramaya başlar. Beset yukarıya baktığında çifte su verilmiş bir kılıcın asılı olduğunu görür. Kocaman baş gibi bir altını ona fırlatır ve ipi kopartır. Kılıcın sapından tutar ve Tepegöz'ün başına doğru hücum eder. Onu öldürür ve hazinesini halka dağıtır. Sonra Salır eli kırk gün beladan kurtulduk derler ve şenlik ederler. Bu şenliğe Dede Korkut da gelir, saz çalar, deyiş söyler, halka nasihat eder.

TÖRELİ BEG

Birevi boladır, birevi te bolmıdır. Gadımıl-zamanda bireviniñ Törelî beg diydiren ovlı boladır. Bul Beg ovluna kelin almak islidir, ovluna ke(5)ñeş etedir. Bul begiñ ovlı atasına:

-Maña aladıran eleyiñ turmayanda, tursun; atlanmayanda, atlansın; men atlandıranda, eleyim kelle kesediren, yağı kaytaradıran bolsun-diydir.

Büdäkiniñ atası, ovluna:

(10) -Mundak kelini özüñ közli, özüñ tap, diydür. Törelî Beg özüne kelinlik közlidiren bolup atlanadır, azan kitedir, giç keledir, özüne mınasıp yar tapmıdır. Bul Beg ovluna:

-Sen munıñ dey kelini Salır ilinden tapadır(15)sıñ diydür. Sora ovlı atasına:

-Salır iline sen kit, men özüme özüm eley gözlemeyin, diydür.

Sora Törelî Beg'iñ atası atlanadır-ta Salır iline baradır. Ol Salır ilini köp kıldıradır. Mundan ke(20)yin Salır Hanı'nıñ Sılıcan diydiren gızınıñ bardığını bilebilir. Bul gızı almaktan ötri, üç şerti bitirmeli boladır: Hanıñ esrik bugası boladır, munı uruşıp, öldürmeli; bir adamçı bugrası boladır, munı uruşıp öldürmeli, sora bir şiri boladır munı (25) uruşıp öldürmeli boladır. Bul beg munı eşidedir-te uruş meydanına baradır.

Uruş meydanı maslıktan üyme boladır, kiminiñ karnı teşik, kiminiñ içegisi çıkıp batır, kiminiñ kellesini buga çeynipdir, kimini şir pencilip, yere (30) urupdır. Maslıklarıñ üstünde gök çıbın güz beredir. Hanıñ gızını almaktan ötri keledirenleriñ hemmesi ölüpdür. Beg munı göredir te korkadır, hayran boladır. Beg

bul nârseleri göredir te ovasına gıp basadır. At başını dartmın, övüne keledir. Begiñ ovlı (35) Törelî Beg:

-Kilin tapdıñ mı? diyrdir te sorıdır. Bul Beg sıra sözlemidir. Ovlı yine sorıdır, ol yine sözlemidir. Sora Törelî Beg acıglanadır ta övden çıkıp kitedir. Peysin övüne gaydıp keledir. Yene atasından sorıdır. Atası sıra sözlemidir. Sora tünde (40) yatadırlar, bul beg ukusunda düüşürgidir, gören nârseleriniñ hemmesini samrıdır. Törelî Beg yatmıdır-ta atasınıñ hemme samrıdıran zatlarını eşitedir. Azan turadır ta, atasınıñ yakasından tutadır ta:

-Gören nârseleriñi ayt diydir. Sora atası (45) Sılıcandan habar beredir. Törelî Beg eşidip, kidediren boladır. Beg ovluna:

-Kitme, öledirsiñ diydir. Ovlı sıra kulak asmıdır.

Törelî Beg özünüñ atlılarını yıgnıdır ta Salır (50) iline kitedir. Salır ilinde baradır. Törelî Beg, Sılıcan'ı aladıran bolup kelenini hana habar beredir.

Han bul habarnı eşidip, iline çar çekdiredir. Halayık uruş meydanına yıgnanadırlar. Zañ uruladır. Gullar buganı zıncırlarından tutup, her zıncı(55)rında üç gul bolup, meydana ketiredirler. Zıncırından buganı boşatırlar. Buga yanında yatan kara taş Törelä haybat atadır ta, bir süsediren te mayda-mayda etedi. Munı Törelî Beg'iñ yigitleri körüp yıgıdırlar... Törelî Beg yigitlerine:

(60) -Siz ıglımañ-ta saz çalıñ, meniñ keyniki eden işlerimi aytın da meni mahtañ diydir. Sora Törelî Beg'iñ yigitleri ıglamıdırlar ta saz çaladırlar, Törelî Begiñ keyinki eden işlerini aytıp, mahtıdırlar.

(65) Törelî Beg keyin köteriledir, batır boladır-ta meydana giredir. Buga Törelî Beg'e avana avana keledir. Törelî Beg şatta buganıñ muynuzından tutadır ta moynunu kañırıp, yere yıkadır. Sora garladıp damaklıdır. Buga öledir. Sılıcan köşkünüñ üstine-üçege çıkıp, karıp turadırtı yine zañ uruladır. Kullar esrik bugranı ketiredirler. Törelî Begiñ yigitleri saz çalıp, nama aydıp, Törelî Beg'i dım mahtıdırlar. Esrik bugra Törelî Beg'e, Törelî Beg bugra topuladırlar. Bugra, Törelî Beg'iñ kellesinden agız (35) saladır. Törelî Beg yeñiledir te kaçıp, bugranıñ garından gılcı sokadır. Bugra tek bir gıgıradır. Törelî Beg ikinci depe gılıçlıdır. Bugra agıp yere tüşedir. Munuñta moynunu garla ta damaklıdır. Sılıcan bul pursat (80) alkış ededirti.

Keyin yine zañ uruladır. Kullar şiri boşadadırlar. Şir bir başa at salıp, Törelî Beg'iñ üstüne hagırıp, özünü oklıdır. Törelî Beg özünüñ kolluklı kolunu kesertip, şirin agzını tutadır ta şiri (85) garınlıdır. Şir üçekden tüşediren külte yanı güpülip, yere tüşedir. Muña halayıklar hayran kaladırlar. Sılıcan muña dım şatlanadır.

Törelî Beg'in yigitleri Törelî Beg'i mahtıdırlar kermenlerini asmana-asmana atadırlar. Han, gızını (90) Törelî Beg'e ketiredir te beredir. Törelî Beg, Sılıcan'ı aladır -ta obasına kaytadır.

Törelî Beg yigitlerini söyünci edip iberedir-te özi çölde Sılıcan bilen av avlıdırlar. Bul ikeviniñ üstine yağı töküledir. Bular düşman bilen uruş (95) etedirler. Törelî Beg'e köp yara düşedir-te yere yıkaladır, Sılıcan, Törelî Beg'i duşmandan gırıp, altı yüz atlını gıradır, duşmanı derbi dağın etedir. Sora Törelî Beg'i bir saya ertip yatıradır-ta yaralarına otadan dâri edip yapadır, beceredir, özini-te key(100)gin göşi bilen bakadır.

Törelî Beg kutuladır, ata çıkadır-ta Sılıcan'a garıp:

-Sen meni namısa goyduñ, diydür te naçarını öltürmek islidir. Sılıcan, Törelî Beg'e nesihat be(105)redir, yalbaradır, sıra kulak asmıdır: "At bolmasa atarın" diydürti. Sılıcan okundan peykamını ayradır ta, Törelî Beg'den atadır. Törelî Beg mundan keyin Sılıcan'ın vepalı ekenini bilebilir te, ikevi yaraşadırlar. Törelî Beg'in yigitleri:"Bular handa (110) kaldı?" diyip, közlege keledirenlerinde, bularıñ atlılarından çıkadırlar. Övlerine keledirler, kırk gün toy boladır. Toya Gorkut pir-te keledir, saz çaladır, nama aytadır, söz sözlüdür, nesihat, alkış etedir. Keyin toy sovuşup, maksat-mıratlarına (115) yetedirler.

TÖRELİ BEY

Bir varmış, bir yokmuş, eski vakitlerin birinde beylerden birinin Törelî Bey denilen bir oğlu varmış. Bu bey, oğluna gelin almak ister. Oğlula müşaverede bulunur ve oğlu ona:

-Bana alacağınız kız, ben kalkmadan yerinden kalksın; ben ata binmeden o binsin; ben atlandığım vakit o, baş kessin, düşman kaçırsın, der.

Söz konusu oğlanın babası:

- Böyle gelini kendin ara, kendin bul, diye söyler. Törelî Bey kendisine uygun bir kız aramak maksadıyla ata biner sahaheyin erkenden obadan ayrılır, geç vakit döner. Fakat kendisine layık bir gelin adayı bulamaz. Bey oğluna:

-Sen bu vasıfdaki gelini Salır ilinden bulabilirsin der. Sonra oğlu, babasına:

-Salır iline sen git, ben kendime eş aramayayım, diye cevap verir.

Bunun üzerine Törelî Bey'in babası atlanır, Salır iline varır. O Salır ilini çok dolaşmıştır. Bu yüzden Salır Han'ın Sılıcan denilen kızının olduğunu bilmektedir.

Bu kızı almak isteyen üç şartı yerine getirmesi gerekmektedir: Han'ın azgın bir boğası vardır, onunla savaşıp öldürmek lazımdır; bir erkek devesi vardır onu alt etmek mecburiyeti vardır, bir arslanı vardır, onu yenip öldürmek gerekmektedir. Bey bu sözleri işitir ve savaş meydanına varır.

Savaş meydanında cesetlerden tepe meydana gelmiştir. Kimisinin karnı yarılmış, kiminin iç organları dışına çıkarılmış, kimisinin de başını erkek deve çiğnemiştir. Bazılarını ise, aslan pençesiyle vurup yere yatırmıştır. Cesetlerin üstünde yeşil sinekler vızır vızır uçuşmaktadır. Han'ın kızını almaya gelenlerin hepsi ölmüştür. Bey olup bitenleri görür. Şaşırır, korkup atının dizginlerini obasına dönderir ve arkasına bakmadan evine yeter. Bey'in oğlu; "gelin buldun mu" diye sorar. Bey bu defa konuşmaz, Oğlu bir daha sorar; fakat, bey ağzını hiç açmaz. Oğlan öfkelenir, çekip evden gider. Akşam vakti evine döner gelir. Babasına yine sorar. Bey suskundur. Gece yatarlar. Bey, uykusunda düş görür ve gördüğü şeylerin hepsini sayıklar. Törelî Bey yatmamıştır ve babasının sayıkladığı şeylerin hepsini duyar. Sabah kalkıp, babasının yakasına yapışır:

-Gördüğün şeyleri söyle, diye konuşur. Babası bunun üzerine Sılıcan'dan bahseder. Törelî Bey bunu duyunca gitmek ister. Bey, oğluna:

- Gitme ölürsün der. Oğlu dinlemez.

Törelî Bey kendisinin atlılarını toplar ve Salır iline gider. Oraya ulaşınca, Sılıcan'ı almak için geldiğini Han'a haber verir.

Han bu haberi işitir ve halka tellallar bağırır. Halk savaş meydanında toplanır. Çan çalınır. Köleler, her zincirde üç kişi olmak üzere boğayı tutup, meydana getirirler. Zincirden boğayı boşandırıp meydana salarlar. Boğa, Törelî Bey'e nisbet edercesine yerde yatan kara taş, onun gözlerinin önünde, öyle bir vurur ki, taş, un ufak olur. Bu durumu Törelî Bey'in yiğitleri görüp ağlarlar. Törelî Bey, yiğitlerine:

Siz ağlamayın, saz çalın, son yaptığım işleri anlatarak beni destekleyin der. Sonra Törelî Bey'in yiğitleri ağlamayı bırakırlar, saz çalarlar, onun son yaptığı işleri anlatıp överler:

Törelî Bey, sonra gururlanır, kahraman olup meydana girer. Boğa, Törelî Bey'e doğru sallana salana koşup gelir. Törelî Bey, gazap dolu boğanın boynuzlarından tutup boynunu kanırtarak yer yıkar. Sonra bıçağını harlatıp boğazını keser. Boğa ölür. Sılıcan köşkünün üstündeki balkona çıkıp, olup biteni seyretmektedir. Yeniden çan vurulur. Köleler azgın erkek deveyi (buğrayı) getirirler. Törelî Bey'in yiğitleri saz çalıp, deyiş söyleyip Törelî Bey'i iyice överler. Azgın deve Törelî Bey'e, Törelî Bey azgın deveye hücum eder. Buğra, Törelî Bey'in ensesin-

den ısırır. Törelî Bey yenilir ve kaçıp devenin karnının altına girer ve kılıcını sokar. Buğra sadece bir kez böğürür. Törelî Bey ikinci defa kılıçlar. Deve yanı üstüne yere düşer. Bununda boynunu hırlatıp keser. Sılıcan o an beyi takdir eder.

Daha sonra yeniden çan çalınır. Köleler arslanı meydana bırakırlar. Arslan meydana baştan başa koşar. Törelî Bey'in üstüne kükreyerek atılır. Törelî Bey, kolluklu kolunu kaldırıp arslanın ağzına tutar ve kılıcını karnına saplar. Arslan çatıdan düşen baca tıkaçı gibi pat diye yere düşer. Bu duruma halk şaşırır, Sılıcan çok sevinir.

Törelî Bey'in yiğitleri onu överler, börtklerini havaya atarlar. Han kızını getirip Bey'e verirler. Törelî Bey, Sılıcan'ı alır, obasına doğru yola çıkar.

Törelî Bey, yiğitlerini müjdecî olarak önden gönderir, kendisi, Sılıcan ile ovada av avlar. İkisinin üstüne düşman gelir. Düşman ile savaşırlar. Törelî Bey birçok yerinden yaralanır, yere düşer. Sılıcan, Törelî Bey'i düşmandan korur, altıyüz atlısını kırar ve onları darmadağın eder. Daha sonra Törelî Bey'i gölge bir yere götürüp yatırır ve otlardan ilaçlar yaparak tedavi eder. Avladıkları geyiklerin etlerini pişirir. Törelî Bey iyileşir. Ata biner Sılıcan'a bakarak:

-Sen beni mahcup edip, gururumla oynadın diyerek eşini öldürmek ister. Sılıcan, Törelî Bey'e nasihat edip, yalvarırsa da dinlemez. Törelî Bey : "Okunu bana at, yoksa ben sana atacağım" der. Sılıcan okunun ucundan temrenini çıkartır ve Törelî Bey'e atar. Bunun üzerine Törelî Bey, Sılıcan'ın vefalı olduğu anlar ve barışırlar. Törelî Bey'in yiğitleri "Bunlar nerede kaldı" diye aramağa çıktıklarında karşılaşırlar. Evlerine dönerler. Kırk gün düğün yaparlar. Düğüne Korkut Pir de gelir. Saz çalar, deyiş söyler, nasihat eder, iyilikleri över. Düğün biter, maksat ve muratlarına ererler.

BAMSİM BİREK

Birevi boladır, birevi-de bolmıdır. Gadımıl-zamanda Böri Beg diydireniñ sıra ovlı bolmıdır, emma naçar züryatı köp boladır. Şul ovada bireviniñ- (5) te ovlı köp boladır ta naçar züryatı bolmıdır. Günleriñ birevinde Begler Beg'i Türkmen Beg'lerini "özimin gürrüñ yaranım bar" diydir-te çağıradır. Büdäki çağırışa Böri Beg-te, naçar züryatı yok beg-te keledir. Bul gürrüñyaran dım ulı boladır. Kullar ovkat çeke (10) dirler, kul naçarlar beglere şerap beredirler. Adamlar mes boladırlar, sıra begenedirler. Emma Böri Beg bilen büdäki naçar züryatsız beg ıghdırlar. Bul hikmeti keyinki begler körüp, acıglanadırlar: "Ne için ıghlıdırsıñız" diydirdiler te sorıdırlar. (15) Munda, Böri Beg:

-Meniň naçar züryatım köp, ovlum yok, diydur. Budäki Beg:

-Meniň ovlum köp, naçar züryatım yok, diydur. Sora munı eşidediren begleriň hemmesi:

(20) -Bulariň ikeviniň-te dilegi kabul bolsun, diydiler-te alkış etedireler. Halayıgıň alkışı kabul boladır. Bul alkışdan keyin, vagt sagatı yetedir te Böri Beg'iň bir ovlı boladır, keyinki begiň-te bir gızı boladır. Böri Beg'iň ovlı boladır-ta toy (25) etedir. Bul toya Gorkut pir-te keledir. Saz çaladır, nama aytadır, söz sözleydir: “Bul ovlan Birek goç yigit bolsun diydur-te alkış etedir. Toy sovladır. Sora Gorkut pir bu ovlana Birek at takadır. Böri Beg ovlunıň bolanına dım begenedir. Koluna ovlunı (30) alıp, “Bamsım” diydur-te ovlunı sövedir. Munı halayıklar eşidedirler. Mundan keyin bul ovlana halayıklar “Bamsım Birek” diydurler. Sora bul ovlanıň adı Bamsım Birek boladır.

Bul ovlan at çapadıran, bayrak aladıran, av avlıdıran, köreşde yıka(35)dıran, adam onuň kökregine çıkmıdıran birek goç yigit bolup yetişedir. Bul ovlanıň adı dünä mälim boladır.

Günleriň bir gününde Bamsım Birek ava çıkadır. Guşunı ava goyberedir. Bul guş av bilen bolmı tek, (40) asmana uçup kidiberedir. Bamsım Birek guşunı közlip kitiberedir. Bir otluk, suvluk yere baradır. Bul yerde birge tovuşgan keyinki begiň gızı av avlap, kenizekleri bilen seyil etedir.

Birek bul gızlara sataşadır. Begiň gızı Bamsım (45) Birek bilen ok atışadır, okı gızıň uruladır, at çapışadır, Biregiň atından onuň atı kaladır, küreş tutuşadılar, gız yıkıladır. Bamsım Birek gızı yıkadır ta her duluňından bir posa öpedir-te kidiberedir. İkevi bir birevine aşık bola (50) dır.

Bul gızıň adı Çeçek boladır. Bamsım Birek övlerine, avdan erkelenmi, gaygılı keledir. Böri Beg ovlundan:

-Handa bolduň guşuň handa, ne üçin gaygılanadır(55)sıň, diydur te, ovlundan sorıdır. Ovlan:

-Men Çeçege aşık boldum diydur. Böri Beg:

-Banu'nıň Makav ekisi saňa bermez, kim oňa savçı iberse, öltüredir diydur. Birek ol Makav'ıň yanına özi kitmek islidir. Emma Beg ovlunı goybermi(60)dir, ovlı sora diñlemidir. Sora Böri Beg övüne Gorkut piri çağırtadır.

Gorkut Pir, Bamsım Bireg'e sıra nesihat bermidir te savçılığa kitiberedir. Çeçegiň, Makav ekisi Gorkut Pir'iň keledirenini köredir uyaladır. Bul makav (65) Gorkut Pir'iň mımanlıdır, tagam berip ovkatlıdır. Keyin habarını sorıdır. Gorkut

Pir savçılığa keledirenini aytadır. Bul Makav dım acıglanadır. Keyin sözlüp başlıdır, emma Gorkut Pir'e ne diyidirin bilmidir, uyaladır-ta Çeçegi, Bamsım Bireg'e beredi (70) bolup razı boladır. Gorkut Pir guda bolup keledir, galnın beredirler. Erte sāher diydirende, kelini aladıray boladırlar. Bamsım Bireg'iñ girediren ak övüni bayrak meydanında tutadırlar. Bul öve Bamsım Birek yigitleri bilen giredirler, arak, şerap (75) içip, mes bolup yatadırlar.

Tünde bulariñ üstüne yağı çozadır. Bamsım Bireg'iñ yigitlerini öldüredirler-te, özünü yesir äkitedirler. Bul tünde dım güyçli şemal turadır-ta yağınıñ ızını bozadır. Mundan keyin yağı Bamsım Bireg'i yurdu(80)na alıp kitedirler. Yurtlarına ertedirler-te, zındana saladırlar.

Keyinki gün azan kelin almaga kidedirenler Bamsım Bireg'i söyünci iberedirler. Bul atlı bayrak berilediren yere keledir, maslıklarıñ üvlüp yatadı (85)ranını köredir. Maslıkları aralıp, Bamsım Bireg'iñ yigitlerinden birevini tapadır-ta, ova gıp basadır, bul vakıganı ova habar beredir. Keyin Böri Beg adamları bilen keledir-te maslıkları aralıp, ovlunu, ovlunıñ yigitlerini gözlidir, maslıkları (90) aralı-aralı, tek peyşin ovlunıñ yigitlerini tapadır, emma ovlunu tapmıdır. Böri Beg ız çaladır, emma yağınıñ handan kelenini-te bilmidir. Hullas, nāalaç bolup gaygılanadır ta, övüne keledir. Mundan keyin yedi yıl geçedir. Sıra Bamsım Birek'den habar (95) bolmıdır.

Sora ekisi Çeçegi bir tentege berediren boladır. Bul makav toya başlıdır. Şul günü Bamsım Birek esirden boşıp keledir te, tünde toy, gürrüñ boluduran övde garañkı törde oturadır.

(100) Bul orta düşediren soraglarıñ hemmesine covap beredir. Adamları sözde basadır, emma munuñ kim ekenini bilmidirtiler. Sora birevi turadır-ta: "Bul yigit bize yüzünü körsetsin" diydir. Bamsım Birek ornundan turadır-ta, orta keledir. Çeçegi aladıran ten(65)tek munı göredir-te, övden dışa kaçadır, sora munuñ Bamsı Birek ekenini tanıdırlar. Çarçılar tazededen çar çağıradırlar. Dım ulı toy başlıdır, ak çapıladır, köreş tutuladır, ok atıladır, bağşılar nama aytadırlar, saz çaladırlar. Bul toya bağşılariñ piri (110) Gorkut Pir te keledir. Söz sözlüdür, nesihat etedir, saz çaladır, nama aytadır-ta toy sozuladıranda alkış etedir. Gorkut Pir'iñ alkışı kabul boladır-ta, maksat-mıratlarına yetedirler.

BAMSIM BİREK (BAMSI BEYREK)

Bir varmış, bir de yokmuş. Eski zamanlarda Böri Bey denilen beyin oğlu yoktur; ama pek çok kızı vardır. Bu obada bir beyin de pek çok oğlu olmasına rağmen hiç kızı yoktur. Günlerin birinde beylerbeyi, Türkmen beylerini "müşavere

mec'isim var" diye çağırır. Söz konusu davete Böri Bey ile, kız çocuğu olmayan bey de katılır. Bu müşavare meclisi pek büyük olur. Hizmetkârlar yemek taşırlar, cariyeler beylere şarap sunarlar. Meclisteki beyler mest olmuşlar, kendilerinden geçmişlerdir. Fakat, Böri Bey ile, hiç kızı olmayana diğer bey ağlamaktadır. Bu durumu öbür beyler görüp, öfkelenirler. "Ne için ağlıyorsunuz diye sorarlar. O zaman Böri Bey:

-Benim kızım çok, oğlum yok diye cevap verir.

Diğer Bey :

-Benim oğlum çok, kızım yok, diye söyler. Bu sözleri duyan beylerin hepsi:

-Bunların ikisinin de arzuları kabul olsun diye dilekte bulunurlar. Halkın dileği kabul olur. Bu duadan sonra vakti gelir Böri Bey'in bir oğlu, öteki beyin de bir kızı doğar. Böri Bey oğlunun doğumu dolayısıyla bir ziyafet verir. Bu ziyafete Korkut Pir de gelir. Saz çalar, söz söyler, deyiş okur. "Bu oğlan bir koç yiğit olsun" diye dilekte bulunur. Ziyafet sona erer. Sonra Korkut, bu oğlana Birek adı verir. Böri Bey, oğlunun doğduğuna çok sevinir. Koluna oğlunu alıp "Bamsım" diyerek sever. Halk bunu işitir ve bundan sonra oğlana "Bamsım Birek" derler ve oğlanının adı Bamsım Beyrek olarak kalır.

Bu oğlan at süren bayrak alan, av avlayan, güreşde rakiplerini yıkan, ergin insanların göğsüne yetişemedikleri bir koç yiğit olarak büyür. Bu oğlanın adı dünyaya yayılır.

Günlerden birinde Bamsım Birek ava çıkar. Kuşunu avının üstüne salar. Kuş avın üstüne yönelmeyip hava da uçup gider. Bamsım Beyrek kuşunu takip eder. Çayır çimenli, otlu ve sulak bir yere gelir. Burada sadece cariyeleriyle av avlayan ve seyran eden söz konusu beyin kızının sesi vardır.

Birek bu kızlara sataşır. Beyin kızı, Bamsım Birek ile ok atışırlar; kızın oku vurulur. At yarıştırlar, Birek'in atı onun atını geçer. Güreş tutuşurlar, kız yıkılır. Bamsım Birek, kızı yıkınca her iki yanağından birer buse alıp, çekip gider. İki birbirine âşık olurlar.

Bu kızın adı Çiçek'tir. Bamsım Birek avdan evlerine neşesiz, kaygılı gelir. Börü Bey oğlundan:

-Nerede kaldın, kuşuna ne oldu, ne için kaygılanırsın, diye sorar. Oğlan:

-Ben Çiçek'e âşık oldum, der. Böri Bey:

-Banu'nun Deli kardeşi sana vermez. Kim ona elçi gönderse öldürür, diye ikaz eder. Birek, delinin yanına kendi gitmek ister ama, Böri Bey oğlunu bırakmaz . Oğlu dinlemez. Daha sonra Börü Bey evine, Korkut Pir'i çağırır.

Korkut Pir, Bamsım Birek'e izin vermez, elçiliğe kendi gider. Çiçek'in Deli ağabey'i Korkut Pir'in geldiğini görür ve utanır. Bu Deli, Korkut Pir'i misafir eder, yemek verir karnını doyurur. Sonra ne için geldiğini sorar? Korkut Pir elçiliğe geldiğini söyler. Deli pek öfkelenir. Derken konuşmaya başlar; fakat ne söyleyeceğini bilemez. Utanır ve Çiçek'i, Bamsı Beyrek'e vermeye razı olur. Dede Korkut hısımlık olup döner ve başlık verirler. Ertesi sabah gelin alınacaktır. Bamsım Birek'in ak gerdek çadırını bayrak meydanında kurdururlar. Bu meydana Bamsım Beyrek yiğitleriyle girer, rakı, şarap içip sarhoş halde yatarlar.

Gece vakti bunları düşman basar. Bamsım Birek'in yiğitlerini öldürürler, kendisini esir edip, alıp giderler. O gece çok kuvvetli kuzey rüzgarları eser; çölde düşmanın izini bozar. Daha sonra düşmanlar Bamsım Biyrek'i yanlarına alıp, yurtlarına dönerler. Beyrek'i zindana atarlar.

Sonraki gün ezan vakti gelin almaya gidenler Bamsım Biyrek'e müjdeciler gönderirler. Bu atlı müjdeciler, bayrak verilen yere gelir; yerde cesetlerin yattığını görür. Cesetleri bir bir aralayıp, Bamsım Biyrek'in yiğitlerinden birini bulur ve süratle obaya dönerek durumu haber verir. Daha sonra Böri Bey adamları ile cenazelere bir bir bakarak oğlunun yiğitlerini arar, cesetleri kontrol eder. Akşam olur, oğlunun yiğitlerini teşhis eder, fakat Beyrek'i bulamaz. Böri Bey iz sürer; ancak düşmanın hangi taraftan geldiğini tespit edemez. Perişan, çaresiz, ve kaygılı halde, evine döner. Aradan yedi geçer. Bamsım Biyrek'ten hiç haber alınmaz. Sonra ağabeyi Çiçeği budala birine vermek ister. Bu ahmak düğüne başlar. O gün Bamsım Biyrek'i esaretten serbest bırakırlar. Gece vakti düğün olan evde karanlık köşede oturur.

Orta yere sorulan soruların hepsine cevap verir; meclislikilerin söz ile hakkından gelir. Ancak hiç kimse bunun kim olduğunu bilemez. Daha sonra birisi kalkar "bu yiğit bize yüzünü gösterebilir" diye söyler. Bamsım Birek yerinden kalkar, orta yere gelir. Çiçeği alan ahmak onu görür ve evden dışarıya çıkıp kaçar. Oradakiler onun Bamsım Birek olduğunu anlarlar. Tellallar yeniden bağırlar. Çok büyük bir düğüne başlanır. Atlar yarıştırılır, güreş tutulur, ok atma müsabakası yapılır, ozanlar saz çalıp şiirler söylerler. Bu düğüne ozanların piri Dede Korkut da gelir. Söz söyler, nasihat eder, saz çalar, deyişler okur. Düğün bittiğinde dua eder. Korkut Pir'in dilekleri kabul olur, kahramanlar maksat ve muratlarına yeterler.

SALIR

Birevi boladır imiş, birevi-te bolmıdır imiş, gadımıl zamanda Türkmen begleri arasında Salır diydiren birek goç yigit boladır. Bul miman sövedi(5)ren açları toyguzadıran, yalañacı keygizediren, sıra sahi adam boladır. Bul dım batır, at çapadıran, yağı kayataradıran, av avladıran boladır. Günleriñ birevinde Salır yigitleri bilen tor kuşunu alıp ava çıkadır.

(10) Bulara sıra av duşmıdirtı, mundan keyin dım köp gadıradırlar, tek av tapmıdırlar. Kuş sırlıdır, acıglanadır, ovkat iymek islidir, şul tem bir koyan turadır-ta kaçadır. Salır kuşunu goyberedir, Kuş ava kızıkıdır-ta asmana uçup kitiberedir. Tor kuş (15) häsiyetini bozadır ta köpden iytedir.

Salır muña dım acıglanadır, kuş közlüdür, sıra tapmıdır. Bul yigitleri bilen kuş kıdra-kıdra keyniki yurtlarıñ keçedirler, emma kuş tapmıdırlar. Salır yoruladır, haradır-ta bul yerde (20) yatıp, dıñç aladıran boladır. Şul yerde yatıp, Salır uklıdır-tı. Salırñ yigitleri munı saklıdirtılar. Bul nãrsäni tuşman içalışı tuyadır, şasına habar beredir. Tuşman sıra koşun bilen Salırñ yatadıran yerini (25) keledir. Salırñ yigitleri köp koşunñ keledirenini göredirler uruş etedirler.

Bul yigitler uruş ete-uruş ete hemmesi şehit boladırlar, emma Salır uklıdirtı.

Tuşman Salır'ı yatadıran ornunda arkan bilen dım (30) sarıdırlar, bul oyanmıdır. Salır'ı araba taşıp, arabaniñ küçerine bağlıdırlar. Arabaniñ tikeri ses ete takırtıp yöridir-ti, Salır sıra oyanmıdır. Tuşman Salır'ı kalasına alıp baradır-ta zındana taşdırlar.

(35) Bul zındanda oyganadır. Özüniñ gamaladıranını bilebilir, acıglanadır, ah tartadır-ta "men bu zındanda ölmeli boldum" diydir. Şul zaman aldına patta-patta zagara kaçadır, bul munı taşdıranını bilmidirtı. Çöregi aladır ta iyedir. Keyin bir günü (40) gatlama, bir günü petir taşaladır. Bul muña şükür etedir-te yatıberedir. Salır hoş ovazlı sazanda boladır.

Bul zındanda gündiz yatadır-ta uklıdır. Tünde ovaz bilen nama aytadırtı. Munuñ namasını adamlar üyşüp (45) eşitedirtiler. Sakçı adamları kovıdirtı. Emma adamlar sıra kitmidirtı. Adamlar sakçını sañsar etedirler-te, zındanda taşdırlar. Munı kim etedirenini şa bilmidirtı. Nama diñlidirenler, Salır'a ovkat beredirenler, Salır ilinden eser düşen adamlar(50)tı. Bul hikmeti şa eşitedir. Salır'ı zındandan çıkartıp ketirtebilir -te:

-Sen nãrse iyip oñadırsıñ, diydir. Salır:

-Men siziñ ölüleriñize etediren isi iyedirin diydir. Şa bul makav biziñ ölülerimizi aç öltüre(55)dir, diydir-te zındandan çıkaradır. Şanıñ eleyi:

Sen handa yaşadırsıñ, diydir. Salır:

-Yer teyinde gıdıradırın, yaşadırın, diydi.

-Handan kölügiñ bar, diydir. Salır:

(60) -Men siziñ ölülereñizi minedirin, diydir. “Hey vi, ölüleri minedirler mi” diydirende “tirini te minedirler” diydirdir-te Salır şanıñ eleyiñ üstüne özini taşlıdır. Ağır piyada onuñ eleyiniñ omurtgasını dövüp öltüredir. Şa, Salır’ı asadı(65)ran bolar ta, dariñ teyine eltedir. Salır nama aytadır. Munuñ avazına halayık üvşedir. Salır nama aytıp, şul yan-bul yan yortadır.

Munuñ avazı Şaga yarıdır, Şa: “Yene bir nama ayt” diydir. Salır nama ayta ayta yortadır-ta birevini at(70)dan agtaradır-ta, ata minetir-te, gıp basadır.

Adamları ata urdura-urdura, kaladan çıkıp kaçadır, övüne keledir-te toy etedir.

Bul toya Gorkut Pir te keledir. Saz çaladır, nama aytadır, söz sözlüdür, nesihat beredir. (75) Adamlar maksat miratlarına yetedirler.

SALIR

Bir varmış bir yokmuş, eski zamanlarda Türkmen Beyleri arasında Salır denilen bir tane koç yiğit varmış. Bu bey, misafiri seven, açları doyuran, çıplakları giydiren cömert bir kimsedir. Ayrıca, bu kahraman at binmek, düşman kovalamak, av avlamak- ta da pek şöhretlidir. Günlerden birgün Salır yiğitleriyle birlikte tor kuşunu alıp ava çıkar.

İlkin önlerinden bir şey çıkmaz, çok dolaşırlar, fakat tek bir av hayvanına rastlamazlar. Kuş sıkılır, öfkelenir, karınını doyurmak ister. Tam bu sırada bir tavşan önlerinden kaçır. Salır, kuşunu bırakır. Kuş, ava meyletmez, havada uçup gider. Av kuşu aldığı terbiyesinin aksine vefasız çıkar, havada gözden kaybolur.

Salır, buna çok öfkelenir, kuşu arar ancak bulamaz. Yiğitleriyle birlikte kuşu araya araya başka milletlerin yurtlarına geçerler; ama bir türlü kuşa rastlamazlar. Salır yorulur, usanır, bulunduğu yerde yatıp dinlenmek ister. Dayanamaz ve yatıp uyur. Salır bir kere uyuduğu zaman yedi gün uyurdu. Salır’ın yiğitleri bunu bildikleri için saklarlar. Bu durumu düşmanın casusu duyar, şahına haber verir. Düşman bunun üzerine kalabalık bir orduyla Salır’ın uyuduğu yere gelir. Salır’ın yiğitleri düşmanı farkedirler ve onlarla savaşa başlarlar.

Yiğitlerin hepsi savaşa savaşa şehit olurlar; Salır uyumaya devam eder. Düşman Salır'ı yattığı yerde ip ile pek sıkı bir şekilde sararlar. Arabaya atıp kenara sıkıca bağlarlar. Arabanın tekeri takır tukur ses çıkararak döner, ancak Salır yine de uyanmaz. Düşman Salır'ı kalesine alıp götürür ve zindana atar.

Salır zindanda uyanır. Esir düştüğünü anlar, öfkelenir, ah çeker “ben bu zindanda öleceğim” diye söylenir. Zindanda bir süre sonra önüne yuvarlanarak ekmek gelir , ancak Salır bunu kimin attığını bilmez. Ekmeği alır yer. Daha sonra bir gün yağlı ekmek, bir gün şekerli ekmek getirirler. Salır buna şükredip yatar. Salır, aynı zamanda sesi güzel bir sazdedir.

Zindanda gündüz uyur, geceleri yüksek sesle türkü söyler. Onun sesine insanlar toplanıp, türkülerini dinlerler. Muhafız, gelenleri kovar; ama kimse gitmez. İnsanlar, muhafızı aldatıp, yiyecek taşırlar. Şah bunu kimin yaptığından habersizdir. Türküyü dinleyenler, Salır'a yiyecek verenler, aslında Salır'ın ilinden esir düşen kişilerdir. Bu durumu Şah işitir, Salır'ı zindan çıkartıp, huzuruna getirir:

-Sen ne ile beslenerek yaşıyorsun, diye sorar? Salır:

-Ben sizin ölümlerinizi için hazırladığınız kokuları yiyorum, diye cevap verir. Şah bu deli bizim ölümlerimizi aç bırakacak diyerek zindandan çıkartır. Şahın karısı:

-Sen nerede yaşıyorsun, der? Salır:

- Yer altını mesken tutup yaşıyorum diye söyler.

- Orada ne iş yapıyorsun ?

-Ben sizin ölümlerinize biniyorum, diye konuşur.

-Eyvah ölümlerimize mi biniyorsun? diye bağırır. Bunun üzerine Salır “ölüye binen diriye de biner” diyerek kendisini Şah'ın karısının üstüne atar. Ağırılığıyla kadının omurgasını kırar ve onu öldürür. Şah, Salır'ı asmaya karar verir ve onu dar ağacının altına götürürler. Salır türkü söyler. Onun sesine halk toplanır. Türkü söyleyerek sağa sola gezinir.

Onun sesi Şah'a tesir eder. Şah: “Bir tane daha türkü söyle” der. Salır, türkü söyleyerek yürür ve bir kimseyi atından çekip, indirir, derhal ata sıçrar ve hızla sürer. At, seyre gelenlere çarparak kale kapısından çıkar ve Salır evine ulaşır. Şenlik eder.

Bu ziyafet ve şenliğe Korkut Pir de gelir. Saz çalar, deyiş okur, söz söyler, nasihat eder. İnsanlar maksat ve muratlarına yeterler.

İGDİR

Birev boladır, birevi-te bolmıdır. Gadımıl-zamanda Salır diydiren Birek goç yigit boladır. Bul günleriñ birevinde tek özi ava çıkadır. Av avlıdır, (5) at çapadır, gün giç bolatır-ta çölde yatadır. Azan seher Salır'ıñ atı ürkedir-te böke başlıdır. Salır bul hikmetden sora, tarsayıp, ayak üstüne kaladır-ta dışına karıdır. Bul aldında yakında bireviniñ oturadıranı köredir-te “kim sen” diydir-te sorıdır.

((10) Bul:”Men peri boların” diydir te yüziniñ perdesini açadır. Salır muni göredir te periye aşık boladır. Periniñ aldına baradır-ta: “Men saña aşık boldum” diydir. Peri Salır'a: “men seniñ naçarıñ däl” diydir. Salır: “Men seni alayın” diy (15) dir te, periye sıra köp yalbaradır. Sora peri:

-Meni sen eley edip aladıran bolsañ meniñ üç şertim bar, diydir. Salır, periye: “Şertiñi ayt” diydir. Peri:

-Birevi suva düşemde, karıma, yene birevi, men (20) saçımı tarıdıramda, karıma,yene birevi-te men yöridiremde, keynimden karıma , diydir. Salır muña razı boladır ta “boladır” diydir. Salır, çölde bul peri bilen ayşı aşret etedir. Bular av avlıp keziberidirlir.

(25) Günleriñ birevinde Salır'ıñ essine periniñ şertleri talba tüşedir-te “men ne üçin karımıdırın” diydir-te tünde yatıberedir. Azan seher peri ornundan turadır ta kellesini koluna alıp, tarı başlıdır. Bul nârsäni Salır ukudan oyanadır ta köredir, (30) emma sesini çıkarmadır. Sora kün togadır, kün orta boladır ıssı boladır. Salır yalandan ukılıp yatadır.

Peri kudukdan çelek bilen suv tartıp çıkaradır-ta suva tüşe başlıdır. Salır kızlin muña karıdır “anda periniñ köp emcekini göredir, sora kaldırı başlıdır. Emma sıra sesini çıkarmıdır. Sora peri yöridirende, keynini de karıdır, emma periniñ ayakınıñ ters ekeninin köredir. Salır bul nârsäleri içine sıgdırmıdır ta periden sorıdır. Peri Salır' (40)ıñ ähtini bozaduranına acıgladırtı: “Ne üçin yalan sözlüdirsiñ” diydir. Sora Salır tek yene sorıdır.

Peri tek öz peri suratınna övrüledir te sıra ovadan gız boladır. Salır: “Men hata “ kıldım” diy (45) dir te yalbaradır. Emma peri Salır'a: “Sen namart” diydir. Men senden çagalı boldum” diydir, keyin kepter suratına övrüledir te uçup kiteberedir. Salır izinden ah çekedir te kalıberedir. Mundan keyin Salır ava çıkadıranda tek özi çıkadır ta şul (50) yere barıberedir, barıberedir.

Günleriñ birevinde Salır yene ava çıkadır, ta şul yere baradır, oturadır, kaygılanadır, perini essine ketiredirti. Şul zaman birte gumrı şatta yere tüşedir te peri boladır. Salır'ıñ kele(55)tir te kolundakı balanı onuñ koluna beredir. “Bul seniñ ovluñ diydir. Sora gumrı bolup uçup kitıberedir. Salır ovlun alıp, övüne

keledir. Adamlar muni köredirler te, “Kul keteredirsini mi” diydiler te sırdırlar, Salır: “Bul igdir, meniñ ovlum” (60) diydir.

Sonra toy etediler, bul toya Gorkut pir-te keledir. Saz çaladır, nama aytadır, söz sözlüdür. Keyin Salır'ın bul ovlunıñ adını İğdir takadır, sora bul ovlanıñ adı İğdir boladır. Bul ovlanıñ nesilden sora (65) çovdurlarıñ İğdir tiresi töridir. Çovdurlarıñ İğdirler tiresi ovadan boladır, bularıñ aslında peri katışığı bolupdır.

İĞDİR

Bir varmış, bir yokmuş. Eski zamanlarda Salır denilen bir koç yiğit varmış. O günlerin birinde tek başına ava çıkar, av avlar, at sürer, vakit geç olur, çölde yatar. Seher vakti Salır'ın atı ürker, kişneyip şaha kalkar. Salır bu durumdan sonra irikilip ayağa kalkar ve çevresine bakar. Hemen önünde birinin oturduğunu görür ve “sen kimsin” diye sorar. O, “ben periyim” diyerek yüzünün perdesini açar. Salır yüzünü görünce ona âşık olur. Yanına varır ve “ben sana âşık oldum” der. Peri: “Ben senin karım değilim”, diye cevap verir. Salır: “Ben seninle evlenmek istiyorum” diyerek ona çok yalvarır. Sonra Peri:

-Sen, beni eş olarak almak istiyorsan benim üç şartım var, der. Salır, Peri'ye şartlarını söylemesini ister. Peri:

-Birincisi yıkanırken; ikincisi saçımı taradığım zaman, diğeri ise yürürken arkamdan bakmayacaksın diyerek Salır'dan söz alır. Salır çölde bu peri ile yer, içer ve seyran eder. Av avlayıp gezerler.

Günün birinde perinin şartları birdenbire Salır'ın aklına düşer ve “ben niçin bakmayacakmışım” diye düşünceye dalar ve gece olur, yatar. Seherde, ezan vakti peri yerinden kalkar, başını eline alıp taramaya başlar. Salır bu durumu görür; fakat sesini çıkarmaz. Sonra gün doğar, öğle vakti olur, sıcak bastırır. Salır yalancıkdan yatıp uykuya dalar.

Peri kuyudan kova ile su çeker yıkanmaya başlar. Salır, gizlice onu gözetler ve perinin pek çok memesinin olduğunu görür. Tam konuşmaya başlayacaktır ama, sonra konuşmaktan vazgeçer. Daha sonra peri yürüdüğü zaman arkasından bakar ve ayaklarının ters olduğunu görür. Salır bu durumu artık içine sindiremez ve periden sorar. Peri, Salır'ın sözünde durmadığına öfkelenir ve “ne için yalan söylüyorsun” diye sorar.

Peri yeniden eski güzel kız suretine döner ve Salır: “Ben hata ettim” diye yalvarır. Amma Peri, Salır'a : “Sen namertsin” diye söyler. “Ben senden hamile kaldım” der ve güvercin suretine dönüşerek uçup gider. Salır arkasından ah çeker

ve şaşırıp kalır. Bundan sonra Salır ava tek başına çıkar ve hep bu olayın geçtiği yere vavarır.

Günün birinde Salır yine ava çıkar ve sözü geçen yere gelip oturur. Periyi hatırlar ve kaygılanır. Tam o esnada bir kumru pat diye yere konar ve peri olur. Salır'ın huzuruna gelir ve kolundaki bebeği ona verir. "Bu senin oğlun" der. Sonra tekrar kumru olup uçup gidiverir. Salır, oğlunu alıp evine gelir. İnsanlar onu bu halde görüp "evlatlık köle mi getiriyorsun" diye sorarlar. Salır: "Bu İğdir, benim oğlum" diye cevap verir.

Bundan sonra şölen yapar, bu şölene Korkut Pir de gelir. Saz çalar, deyiş okur, söz söyler. Sonra Salır'ın bu oğlunun adını İğdir koyar ve bu oğlanın adı İğdir kalır. Onun neslinden de Çovdurların İğdir boyu türer. Çovdurlar'ın İğdirler boyu çok güzeldir; çünkü, bunların soyunun kökünde peri karışığı vardır.

GORKUT'İN GABRI GAZILGI

Birevi boladır, birevite bolmıdır. Gadımıl-zamanda bağşılarn piri Gorkut pir diydiren keramatlı bir adam boladır. Bul altkı bolup keçeni, ke(5)yin bolacağı bilebilir. Bul Türkmen ilinde Hoca Ahmet yanında yaşdır. Hoca Ahmet'den dana, akıllı rehimli boladır. Bul sıra köp yaşıp garrıdır. Günleriñ birevinde, toyda Gorkut saz çalıp, nama aytıp oturıpdı. Birevi ornundan turadır-ta:

(10) -Gorkut'ın gabrı gazılgı, diydür. Gorkut acıglanadır-ta öpkelip, turup kitedir. Bul tek kaydışına Mañgışlag'a keledür, bireviñ toyunda saz çaladır, nama aytadır, söz sözlüdirende, birev Gorkut'ın sözüni kesedir-te:

(15) -Gorkut'ın gabrı gazılgı, diydür.

Gorkut mundan-da acıglanadır-ta turup kitiberedir. Sora Ürgenç keledür. Bireviniñ toyunda saz çaladır, nama aytadır, söz sözlüdirende, birev Gorkut'ın sözüni kesedir-te:

(20) -Gorkut'ın gabrı gazılgı diydür.

Gorkut bul yerden-te acıglanıp turadır-ta kitedir. Bul şul kitişine Balkan'a baradır, bireviniñ toyunda saz çaladır, nama aytadır, söz sözlüdirende, birev Gorkut'ın sözüni kesedir-te:

(25) -Gorkut'ın gabrı gazılgı, diydür.

Bul yerden-te turadır ta kitedir. Şul kitişine Alıs ile baradır. Bul bireviñ toyunda saz çaladır, nama aytadır, söz sözlüdirende, birevi Gorkut'ıñ sözünü kesedir-te “Gorkut'ıñ gabrı gazılgı” diydir.

(30) Sora Gorkut Pir bul yerden-te acıglanıp kitiberedir. Sora Mar'a baradır. Bireviñ toyunda saz çaladır, nama aytadır, söz sözlüdirende, birev Gorkut Piriñ sözünü kesedir-te:

-Gorkut'ıñ gabrı gazılgı- diydir.

(35) Keyin Gorkut, Samarkand'a baradır, munta-ta şeyle diytirler. Gorkut “yazgıda alaç bolmıdırov” diydirte Türküstan keledir. Keyin niçe yaşdır, öz gabrını özi kazadır-ta öledir.

Ölmezden Gorkut Pir: “Ölümden kutulmak bolmı(40)dır” diydir-te ves'yet etedir.

Gorkut halkıñ govı körediren adamsı boladır. Şunuñ uçin munuñ patıyasına Türküstan hemme Türkmen ilinden, keyinki illerden sıra köp adamlar keledir, Gorkut'ıñ gabrına zıyarata baradırlar, gabrına çarbag (45) etedirler, kümmet kaldıradırlar. her cumga günü Gorkut'ıñ gabrınıñ yanı toy yanı boladır. Zıyarata keledirenler koy koçkar soyadırlar, açları toyguzadırlar, yalañacı keygizedirler. Sıra köp hayır- sahavat boladır. Keyin, hemme zıyarata keledirenler (50) Gorkut'a alkış aytadırlar.

KORKUT'UN KABRİ KAZILMIŞ

Bir varmış, bir yokmuş. Eski vakitlerde bagşılarnıñ/âşıkların piri Korkut Pir denilen keramet sahibi bir kimse varmış. O, geçmişte ve gelecekte olanı bilirmiş. Türkmen elinde, Hoca Ahmet devrinde yaşamış. Hoca Ahmet'ten âlim, akıllı ve müşfik, imiş. O çok uzun yaşamış ve ihtiyarlamış. Günün birinde, şölende saz çalarak, deyiş okuyup oturuken, birisi yerinden kalkmış :

-Korkut'un kabri kazılmış, diye konuşmuş. Korkut buna öfkelenmiş ve kalkıp gitmiş. Oradan ayrıldıktan sonra Mangışlak'a gelmiş. Birinin şenliğinde saz çalmış, deyiş okumuş. Söz söylerken meclistikilerden biri Korkut'un sözünü keser ve:

- Korkut'un kabri kazılmış, der.

Korkut buna da öfkelenir, kalkar gider. Daha sonra Ürgenç'e uğrar. Birisinin şenliğinde saz çalar, deyiş okur, nasihat ederken bir adam, sözünü keser ve:

-Korkut'un kabri kazılmış, diye söyler.

Korkut bu yerden de öfkelenip kalkıp gider. Bu defa Balkan'a varır. Bir şenlikte saz çalar, deyiş okur, söz söyler ve yine birisi sözünü keser ve:

-Korkut'un mezarı kazılmış, deyiverir.

Korkut, oradan da çıkar gider. Alıs eline uğrar. Bir kişinin toyunda saz çalar, deyiş okur ve söz söyler. Bir adam sözünü keserek: "Korkut'un kabri kazılmış" diye konuşur.

Bunun üzerine Korkut'un yine canı sıkılır. Oradan ayrılıp Merv'e gider. Bir adamın şöleninde saz çalar, türkü okur, nasihat eder. Bir kişi Korkut Pir'in sözünü keser:

-Korkut'un kabri kazılmış, der.

O, bundan sonra, Samarkand'a varır. Burada da aynı şeyi söylerler. Korkut "yazgıya çare olmuyormuş" diyerek Türkistan'a gelir. Epeyice yaşar, kendi kabrini kendi kazar ve ölür.

Ölmeden evvel Korkut Pir, "ölümden kurtulmak mümkün değildir" diye vasiyet etmiştir.

Korkut, halkın çok sevdiği bir efsanevî şahsiyettir. Bu yüzden onun yasına bütün Türkistan'dan, Türkmen ülkesinden ve başka ellerden pekçok insan gelir. Korkut'un kabrini ziyaret ederler ve burayı gül bahçesi haline getirip ona tazimde bulunurlar. Korkut'un kabrinin yanında koyun ve koç kurban edilir; açlar doyurulur; çıplaklar giydirilir. Daha pek çok hayır ve sevap işlenir. Sonunda ziyarete gelen herkes Korkut'a dua eder.

TEKEMUHAMMET

(Nurmırat Esenmıradov'ın Marı'dan Toplan Materiallarından)

Salır Gazan'ın dövründe Ovganistan şasınıñ bir (5) görmegey gızı bolupdır. Kim şol gızı göreşip yıkıp bilse, şoña äre barcakmış. Bu gızıñ dabarası dag aşıp munuñ habarı Salır Gazan'ın hem gulagina yetipdir. Gazan:

-O nä gızka? Biz hem bir onuñ bilen sınanışıp (10) göräyseñ näderkä , diyip, şol gızıñ üstüne ugrayar.

Bu gızıñ üstünde Salır Gazan'dan ozal hem ençeme yigitler kellelerini goyup gaydıpdırlar. Garaz, ya öleymeli ya da göreşde yıkıp alaymalı. Gızıñ, belli, pılan şanıñ gızını gucaklap galdım diydircek (15) gumanı yok da.

Az yöräp, köp yöräp, Salır Gazan hem bäden baryar. Munuñ hem habarını alyarlar. Gazan habarını beryär. Demini-dincini dürsänden soñ, göreş başlayanyar. Bir gün göreşdiler, yıkılışyp bilmän ayrılışdı(20)lar. İki gün göreşdiler, yıkılışyp bilmän ayrılışdılar.

Üçünci gün Salır öz özüne:

“Eger bir gızdan yeñilsem, meniñ adım biabray bolar” diyip, Tañrıdan, Muhammet'den tek'e isläp, bar (25) güycüni toplap, şeyle bir zomadı, gız onuñ güycüni görüp:

-İndi men seniñki, diyip bagırıberär. Emma Salır Gazan onuñ gıgırmagına bakman, onı yıkyar.

Şondan soñ gızı nikalap, Salır Gazan'a beripdir (30) ler. Ol zamanlarda toy gızıñ atası öyünde bolarmış, giyev hem şol yerde baş-üç gün bolarmışın. Salır Gazan hem şol yerde bir-iki-üç ay yaşap, ahırda gızı alıp, öz yurduna dolanıp gelyär.

Aradan birniçe vagt geçenden soñ, Salır Gazan'ın (35) bir oğlu bolyar, ol oglanıñ adına Tekemuhammet diyip at goyyarlar. Mundan soñ yene bir oğlu bolyar, onuñ adına Sarı dakyarlar. Gazan ölenden soñ hem bu ayalından bir ogul bolupdır, onuñ hem Salır Gazan'ın adı dakılanmış.

TEKEMUHAMMET

(Nurmırat Esenmıradov'un Merv'den derlediği metinlerden)

Salır Kazan zamanında Afganistan şahının güzel bir kızı varmış. Bu kız, güreşte kim kendisini yıkabilirse, onunla evlenecekmiş. Kızın oyundaki ustalığı ve iddiası dilden dile etrâfta yayılır, dağlar aşyp Salır Kazan'ın kulağına ulaşır. Kazan:

-O nasıl kız ki? Bir de biz sınayp, güreşsek nasıl olur, diye düşünerek onun ülkesine uğrar.

Bu kız ile güreşmeye Salır Kazan'dan önce nice yiğitler gelmiş, ancak kellelerini verip geriye dönememişlerdir. Bu işin sonunda ya ölüm, ya kızı almak vardır. Şöhreti herkesçe bilinen şahın bu kızıyla güreşte yenilip de hayatta kalmanın imkanı yoktur.

Salır Kazan, az gider uz gider, kızın yurduna varır. Onun geldiğini işitirler. Salır Kazan, durumu bildirir. Hazırlıklarını yaptıktan sonra güreş başlar. Bir gün güreşirler; birbirlerini yıkamazlar. İkinci gün yeniden güreş tutuşurlar, ama yine yenişemezler.

Üçüncü gün Salır Kazan kendi kendine: “Eğer bir kıza yenilirim benim itibarım yok olur diyerek”, Allah’tan, Muhammed’den yardım isteyip bütün gücünü toplayarak rakibini öne doğru iter ve zorlar. Kız onun gücünü görüp

-Artık ben, seninim, diyerek bağırır. Fakat Salır Kazan onun bağırmasına aldırmadan güreşi devam ettirip onu yıkar.

Bundan sonra kızını nikâhlayıp Salır Kazan’a verirler. O zamanlarda düğün kızın babasının evinde olurmuş. Damat da üç-beş gün orada kalmış. Salır Kazan da orada bir kaç ay yaşayıp, sonunda kızını alarak kendi yurduna döner. Aradan bir uzun bir süre geçer. Salır Kazan’ın bir oğlu olur. Çocuğa Teke Muhammet adı verirler. Bundan sonra yine bir oğlu olur; onun adını da Sarı koyarlar. Kazan öldükten sonra da bu hanımdan bir oğlu daha olur. Ona da, Salır Kazan adını verirler.

SALIR GAZAN VE İTEMCEK HEKAYASI

Salır Gazan biziñ aslımızdandır. Ol Senpul-Serpul diyen yerde yaşapdır. Ol bir gün Kâbâ zıyarata gidyär. Emma aradan az vagt geçip-geçmänkä, ızından bir (5) atlı yetip:

-Gazan Beg, ızıña dolan, galtamanlar seniñ ızını olcalap, maşgalañı zorladılar diyip habar beryär. Salır Gazan öz yanından:

-Älhopus, zıyarata hıyal edenimizde, beyle şum(10)luga sezevar bolduk, zıyarat edäysek, gör, nähili belalara duçar bolarıs, diyip atıñ başını oba torap dolayar.

Salır Gazan öyüne gelyär. Görse, ayalı yarım-yaş aglap otır. Gazan ondan:

(15) -Yeri hav, heley, saña näme boldı, beydip aglap otırsıñ diyyär. Ayalı:

-İtemcek diyen galtaman öyüñi basgılap gitdi, diyyär.

Salır Gazan’ıñ ayalı bir patışa gızı eken. Kim (20) şonı göreşip yıka bilse, şol gızıñ galıñı eken. Salır Gazan hem şol gıza duşyar hem onuñ bilen göreşyär. Emma Salır Gazan gızı yıkmayar da, yöne göterip, başaşak sallayar. Munuñ sebäbini gız soranda, Gazan: “Sen bir yaş gız, onda da şa gızı; eger men (25) seni yıkıp, üstüñe hem özüm yıkılsam, näsıpayılık bolar, diyip cogap beryär:

Gız:

-Men aşınlanımı boyun alyarın, indi men seniñki diyyär.

(30) Salır Gazan:

-Yok, men seni almayın, meniň yaşım seniňkiden yokarı, sen öz deň-duşuňa bar diyyär.

Gız:

-Yok, Han, men öz sözümden çikabilmen, seniň (35) diyyär.

Salır Gazan oňa öylenyär. Gazan ol gızı öylerine getirip, onuň bilen az vagt yaşap, Medinä urgan eken, inha, ızında hem şeyle vaka bolyar.

Gazan öyüne gelyär, Bir garrı adam Salır Gazan'a (40) İtemcek'iň bolyan yerini, onuň bilen söveşmegiň tärlerini salgı beryär:

-İtemcek Amıderya'nıň ortasında bir göbekde yaşayandır. Özi hem yurduň ayagını kesen ulı galtamandır; onuň üstesine de tilsimli cadıgöydir. Sen bär(45)den bararsıň, öyi bilen deryanıň kenarında, bir ulı kövüň içinde yaşayan İtemcek'iň ağır leşgerine uçrarsıň. Olar saňa: “Düzzim oynacak mı, sadranç oynacak mı, nerd oynacak mı” diyip, başıñı yoldan alcak bolarlar hem ahmalıña garap, seni ele salcak bolarlar (50) veli, sen gulaç yarım düyme gılcıñı işledibergin. Soňra olarıň atlarınıň arasında bir garrı alaca yapagı bardır, sen beyleki atlara garaman, şonı algın, ol yabı deryanıň ıgına, yelesine edil ördek yalı yüzyändir. Ondan soň bolsa İtemcek'iň öz yanına bar (55) gın diyip, garrı sözünü gutaryar. Salır Gazan ol garrıdan yol-yodanı, yapı- yagdayını hem cikme-cik salgı alyar, garra tañrıyalkasın aydıp, yarag şayını tutup, yola düşyär.

Salır Gazan gice diymän, gündiz diymän, gär ala(60)şanı haydap baryar. Ahırı ol Amıderya'nıň kenarına yetyär. Ol deryanıň kenarı bilen eyläk sür, beyläk sür, aylanıp yörkä, birden hürritgoçak İtemcek'iň leşgeriniň bolyan kövüne sataşyar. Olar derrev Gazan'ıň boluş-sıpatından yöne adam daldigini añyarlar da (55) hışı-pışı edişip, yakın yakın süyüşip şelayınsırap başlayarlar:

-Yol bolsun, yağşı yigit. Geleveri, düşeveri. Bağşı mısıñ, sazanda mısıñ? Biziň bilen sadranç, düzzim ä oynaymarsıñ da, diyip, barha golaylaşyrdı (70) lar.

Gazan Beg bularıň pirimine belet bolandan soň:

-Häzir men size oyun görkezeriň diyip, gulaç yarım gılcını sıırıp, girdi bularıň çetinden. Olarıň birnäçesi maşarandan soň, “elaman-elaman” (75) diyişip, Gazan'a boyun egdiler. Olar Gazan'a govı govı atlar hödürlediler, emma Salır Gazan: “Yok, maña olar gerek däl” diydi, Onda nökerler:

-Beyle bolsa, özüñ teblehana gir de, özüñ halan atıñı sayla da aliber, diydiler. Salır Gazan:

(80) Şol pılan hili, garnı apaca tulparı getiriñ, diyip buyuryar. Nökerler derrev getirip beryärler.

Gazan atlanıp, hut İtemcek'iñ öz bolyan yerine tarap ugrayar.

Salır Gazan'iñ gelendigi eyyem İtemcek'e habar (85) berlen eken. Ol cadılık bilen suvı doñduryar, Biriñci gezek üç ayaklı taganı oylap çıkaryar. Ol Gazan'iñ gelyändigini görüp, boynundan ildirip tutmak için, hâlki yasan taganını buzuñ yüzi bilen taydırıp goyberyär. Salır Gazan hem çalasınlık bilen onuñ (90) öñünden sovulyar da, atını gıp basyar hem gele gelmäne İtemcek'iñ kellesini yolup taşlayar.

SALIR KAZAN VE İT MEMELİ HİKAYESİ

Salır Kazan bizim soyumuzdandır. O, Senpul-Serpul denilen yerde yaşamıştır. Birgün, Kabe'yi ziyaret amacıyla yola çıkar. Ancak bir süre sonra arkasından bir atlı yetişir:

- Kazan Bey, geriye dönün, yağmacılar arkanızdan baskın yaptı, malınızı almak istiyor, diye haber verir. Kazan maiyetinde bulunanlara:

-Ne yazık ki ziyareti hayal ederken böyle bir hıyanetle karşılaştık, tavafı gerçekleştirmiş olsaydık kim bilir ne gibi belalara rastlayacaktık, diye söyler ve atının dizginlerini obasına doğru dönderir.

Salır Kazan evine gelir. Bakar ki hanımı gözü yaşlı ağlayıp oturmaktadır. Kazan ona:

- Söyle hele, sana ne oldu, bey diye ağlayıp duruyorsun, diye sorar. Hanımı:

-İtemcek denilen yağmacı evini basıp gitti, der.

Salır Kazan'ın hanımı bir padişah kızı idi. Kim onunla güreşip yıkabilirse evlenme hakkını kazanacaktır. Yani kızın başlık bedeli güreşte mağlup etmektir. Salır Kazan, bu kıza rastlayıp güreşir ama, kıza yıkmaz, kaldırıp başaşağı sallar. Kız, bunu sebebini sorunca, Kazan:

- Sen benden gençsin ve aynı zamanda şah kızıydın. Ben seni yıkıp, üstüne düşsem, evlenmem şart olur, diye cevap verir. Kız:

- Ben güçsüzlüğümü, yenildiğimi kabul ediyorum. Şimdi ben artık seninim şeklinde söyler. Salır Kazan:

- Yok ben seni almayayım. Benim yaşımdan seninkinden büyük; sen kendi yaşıtınla evlen, der. Kız:

- Yok, han, ben verdiğim sözümünden dönmem, artık ben seninim, diye konuşur.

Salır Kazan, onunla evlenir. Kızı evine getirip, bir süre onunla yaşar ve Medine yolundayken, işte bu vaka cerayan eder.

Kazan evine gelir, Bir ihtiyar adam, Salır Kazan'a, İtemcek'in gittiği yeri ve onun ile savaşmanın usullerini bir bir şöyle anlatır:

-İtemcek, Amuderya'nın ortasında bir adada yaşamaktadır. O ünlü bir eşkiyadır. Ayrıca tılsımlı bir sihirbazdır. Sen bu yerden yola çıktığında önce evi ile, ırmağın kenarındaki bir büyük mağaranın içinde yaşayan İtemçeğin kalabalık askerleriyle karşılaşırısın. Onlar 'cüz, sadranç veya çelik-çomak oynayalım mı' diye seni yolda oyalacak tekliflerde bulunurlar. Daha sonra senin haline bakıp, yakalamak isterler. Ancak, sen yarım kulaç kılıcını kınından çıkarıp işlet. Bilahere onların atlarının arasında karnı ak alaca akıtmalı bir at vardır. Diğer atları bırakıp, sen onu al. O hayvan ırmakta ördek gibi yüzerek doğru sahile çıkar. Sonunda İtemcek'in yanına varırsın, diye, ihtiyar sözünü bitirir. Salır Kazan, o ihtiyardan yol yordamı, ne yapacağını, tamı tamına öğrenir. İhtiyara, "Tanrı saklasın" deyip, ihtiyaçlarını ve gereçlerini hazırlayıp, yola düşer.

Salır Kazan, gece demeden, gündüz demeden kır atını koşturup gider. Sonunda Amuderya'nın kenarına ulaşır. İrmağın kenarında atını o yandan bu yandan sürerek, kıvrılıp giderken, ansızın İtemçek'in askerlerinin gizlendiği çukura rastlar. Onlar derhal Kazan'ın heybetinden tekin bir adam olmadığını anlarlar ve aralarında fısıldaşp, güler yüzle yanına gelerek hilekar bir şekilde:

- Yolun açık olsun, yakışıklı yiğit. Geliniz, attan ininiz. Sazende misiniz, âşık mısınız? Bizimle sadranç, cüz oynar mısın diye ısrarla yakınlaşp samimî olacak tekliflerde bulunurlar.

Kazan Bey bunların iltifatları dinledikten sonra:

-Şimdi ben, size oyunu gösteririm, diyerek yarım kulaç kılıcını sıyırıp bir kenardan başlar. Onların bir kısmını çökerttikten sonra "el aman, el aman" diyerek kalanları Kazan'a boyun eğderler. Kazan Bey' cins cins atlar hediye ederler; ancak Salır Kazan " hayır bana bunlar lazım değil" der. Bunun üzerine askerler:

-Öyle ise, kendiniz tavlaya girip istediğiniz atı seçiniz diye cevap verirler. Salır Kazan:

- Şu filan şekilde, karnı ak alaca tulparı (soylu atı) getirin, diye buyurur. Askerler derhal getirip verirler.

Kazan ata binip, dosdoğru İtemçek'in bulunduğu yere gider. Salır Kazan'ın geldiği, İtemçek'e haber verilmiştir. O sihirbazlıkla suyu dondurur, üç ayaklı ocak demiri yaratır. Kazan'ın geldiğini görüp boynundan geçirerek tutmak için, ocak demirini halka yapar ve buzun üstünden kaydırarak atar. Salır Kazan maharetle halkanın önünüden savrulur ve atıyla yaklaşır yaklaşmaz İtemçek'in kellesini çekip kopartır.